

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นับแต่อดีตมา สังคมไทยเป็นสังคมหนึ่งที่เปิดโอกาสให้ผู้ชายเป็นผู้นำในด้านต่างๆมากกว่าผู้หญิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการทำงานภายนอกบ้านเพื่อหารายได้ให้กับครอบครัว หากแต่ในช่วงเกือบ 30 ปีที่ผ่านมาได้มีการเคลื่อนไหวของสตรีเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในสังคม คือ เปลี่ยนรูปแบบเป็นสังคมอุตสาหกรรมและมีการเพิ่มขึ้นของชนชั้นกลาง ผู้หญิงก้าวขึ้นมามีอาชีพและทำงานนอกบ้านมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด แต่อย่างไรก็ตาม เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ผู้ชายยังมีโอกาสที่จะประสบความสำเร็จในอาชีพหรือหน้าที่การงานมากกว่าผู้หญิงอยู่เช่นเดิมซึ่งเป็นไปตามค่านิยมของสังคมไทย

นอกจากนี้ หากพิจารณาถึงผู้หญิงที่ประสบความสำเร็จในอาชีพทัดเทียมกับผู้ชายแล้วมีการกล่าวกันโดยทั่วไปในสังคม ถึงลักษณะของผู้หญิงกลุ่มนี้ว่า ผู้หญิงที่ประสบความสำเร็จน่าจะมีลักษณะเด่นอันเป็นลักษณะของผู้ชาย ประกอบอยู่ในตัวเองมากกว่าผู้หญิงทั่วไป กล่าวคือผู้หญิงกลุ่มนี้น่าจะมีลักษณะของความเป็นชายอยู่ในตัวสูงนั่นเอง ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้เกี่ยวข้องกับเรื่องบทบาททางเพศโดยตรง

สืบเนื่องมาจากการที่ " เพศ " เป็นตัวแปรเบื้องต้นในการกำหนดความคาดหวัง กฎเกณฑ์หรือมาตรฐานการประพฤติปฏิบัติตนที่ต่างกันสำหรับผู้ชายและผู้หญิง ทำให้เราเรียกสิ่งที่ใช้เป็นเกณฑ์ในการแยกความแตกต่างระหว่างผู้ชายและผู้หญิงตามความคาดหวังของสังคมว่าบทบาททางเพศ (sex role) ซึ่งความคาดหวังที่แตกต่างกันสำหรับผู้ชายและผู้หญิงที่เรียกว่าบทบาททางเพศนี้ มิได้หมายถึงเพียงแค่มบทบาทอันได้แก่ พฤติกรรมที่เฉพาะเจาะจงที่ถูกระบุไว้สำหรับชายและหญิงเท่านั้น แต่ยังรวมถึงคุณสมบัติภายใน อาทิ คุณลักษณะทางบุคลิกภาพที่สามารถใช้แยกความแตกต่างระหว่างเพศอีกด้วย (Angrist, 1969 อ้างถึงใน Spence & Helmreich, 1978)

ดังที่ได้กล่าวในตอนต้น สืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทำให้ผู้ชายและผู้หญิง ต้องมีการสลับบทบาททางเพศกันบ้างตามสถานการณ์ ผู้หญิงมีบทบาทในการหารายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัว โดยการออกไปทำงานนอกบ้านมากขึ้น ทำให้ความสำคัญของบทบาทที่เป็นไปตามเพศของตนลดน้อยลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของผู้หญิง (Hoffman, 1977 อ้างถึงใน Cook, 1985; Marecek, 1979 อ้างถึงใน Cook, 1985) ผู้หญิงที่ก้าวออกไปสู่สังคมนอกบ้าน อุทิศตัวให้กับการทำงาน จึงมีลักษณะของผู้ชาย กล่าวคือสนใจ เป็นตัวของตัวเอง ซึ่งสิ่งเหล่านี้นำไปสู่ความสำเร็จในชีวิตการทำงานไม่แตกต่างจากผู้ชาย (Baruch, Bamett, & Rivers, 1983 อ้างถึงใน Cook, 1985)

ในต่างประเทศมีความสนใจศึกษาถึงความสัมพันธ์ของบทบาททางเพศกับการประสบความสำเร็จของผู้หญิง นอกจากนี้ยังได้มีการศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างทางด้านฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม ระดับการศึกษา และรายได้ของกลุ่มผู้หญิงที่มีบทบาททางเพศแตกต่างกันไป ทั้งในหมู่ผู้หญิงทำงานและไม่ได้ทำงาน ผลจากการศึกษาพบว่า ผู้หญิงที่อยู่ในกลุ่มของผู้ที่มีบทบาททางเพศแบบมีลักษณะความเป็นชายสูงเพียงลักษณะเดียว (Masculine) และกลุ่มของผู้ที่มีลักษณะความเป็นชายและความเป็นหญิงสูงทั้งคู่ (Androgynous) มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม ระดับการศึกษา และรายได้ที่สูงกว่า ผู้หญิงที่มีบทบาททางเพศกลุ่มอื่น (Hoffman & Fidell, 1979 อ้างถึงใน Wong, Kettlewell, & Sproule 1985) ทั้งนี้ น่าจะเป็นเพราะการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทำให้บทบาททางเพศแบบแอนโดรจีเนียส (Androgynous) มีบทบาทเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ยังพบอีกว่าผู้ที่มีบทบาททางเพศดังกล่าว จะมีความยืดหยุ่นสูง ทำให้สามารถปรับตัวในสังคมปัจจุบันได้ดีกว่าบุคคลที่มีบทบาททางเพศตรงตามเพศของตน (Yager & Baker, 1979 อ้างถึงใน Cook, 1985) Kaplan และ Sedney (1980) ยังกล่าวอีกด้วยว่า บุคคลที่มีลักษณะบทบาททางเพศแบบแอนโดรจีเนียส (Androgynous) จะประสบความสำเร็จในการใช้ชีวิตในสังคมมากกว่าบุคคลที่มีบทบาททางเพศลักษณะอื่นๆ เหตุที่เป็นเช่นนี้ Bem (1974) ได้ให้เหตุผลว่า บุคคลที่มีบทบาททางเพศตรงตามเพศของตนจะมีขีดจำกัดในการแสดงพฤติกรรม เพราะมักยึดติดกับการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่สังคมกำหนดให้ ส่วนบุคคลที่มีบทบาททางเพศแบบแอนโดรจีเนียส (Androgynous) นั้นมีอิสระจากกฎเกณฑ์ต่างๆ มีการตอบสนองที่เหมาะสมตามสถานการณ์ต่างๆ และการตอบสนองดังกล่าวนี้ยังเป็นที่ยอมรับของบุคคลอื่นอีกด้วย เช่น ผู้ชายรู้จักที่จะแสดงความเห็นอกเห็นใจต่อบุคคลอื่น ปลอดภัยผู้อื่นได้ ในขณะที่ผู้หญิง

สามารถที่จะตัดสินใจแก้ปัญหาต่างๆด้วยตัวเอง ให้คำแนะนำงานต่างๆได้ และมีความเป็นผู้นำ เช่นเดียวกับผู้ชาย เป็นต้น

จากที่ได้กล่าวมาถึงความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงเอกลักษณ์บทบาททางเพศ (sex role identity) ของผู้หญิงในปัจจุบัน รวมทั้งความเชื่อที่กล่าวกันทั่วไปในสังคม ว่าผู้หญิงที่ประสบความสำเร็จในอาชีพ น่าจะเป็นผู้หญิงที่มีลักษณะความเป็นชายสูงเพียงลักษณะเดียว (Masculine) และผู้หญิงที่มีบทบาททางเพศแบบที่มีลักษณะความเป็นชายและความเป็นหญิงสูงทั้งคู่ (Androgynous) ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงลักษณะบทบาททางเพศของผู้หญิงที่ประสบความสำเร็จในอาชีพ โดยมุ่งศึกษากับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้หญิงทำงาน ตามบริษัทเอกชน หลายๆแห่ง

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังสนใจถึงลักษณะการอนุมานสาเหตุของความสำเร็จของกลุ่มตัวอย่าง ด้วย เนื่องจากโดยทั่วไป งานวิจัยพบว่าผู้หญิงมักจะอนุมานสาเหตุของผลลัพธ์จากการกระทำ เมื่อประสบความสำเร็จไปที่ปัจจัยภายนอก (external factor) ที่เป็นเช่นนี้อาจอธิบายในแง่ของบทบาททางเพศได้ กล่าวคือ ผู้ชายถูกบ่มเพาะความคิดจากสังคมให้แสดงความกล้าที่จะยอมรับในการกระทำของตนเองคือ มีลักษณะแบบผู้นำและมีความมั่นใจในความสามารถและความคิดเห็นของตนเอง ส่วนผู้หญิงถูกสั่งสอนให้มีลักษณะแบบไม่มีความภาคภูมิใจในตนเองมักจะคิดว่าความสำเร็จที่ได้มาไม่ได้เกิดจากความสามารถของตน (Frieze, Johnson, Parsons, Ruble, & Zellman, 1978 อ้างถึงใน Wong et al., 1985; Frieze, Whitley, Hanusa, & McHugh, 1982 อ้างถึงใน Wong et al., 1985; O'Leary, 1977 อ้างถึงใน Wong et al., 1985) อย่างไรก็ตาม การศึกษาในเรื่องการอนุมานสาเหตุของความสำเร็จของผู้หญิงมีการเก็บข้อมูลกับนักศึกษามหาวิทยาลัยเป็นส่วนใหญ่ (Barnett & Baruch, 1978 อ้างถึงใน Wong et al., 1985) ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาถึงการอนุมานสาเหตุของผู้หญิงทำงานเกี่ยวกับการประสบความสำเร็จในอาชีพของกลุ่มตัวอย่างพร้อมไปกับการศึกษาหลักในงานวิจัยนี้ด้วย

นอกจากบทบาททางเพศแล้ว ปัจจัยอื่นๆที่มีความเกี่ยวข้องกับการประสบความสำเร็จของผู้หญิง ได้แก่ สถานภาพการสมรส จำนวนบุตร สถานภาพการทำงานของผู้เป็นแม่ของกลุ่มตัวอย่าง และความคาดหวังเรื่องความสำเร็จทางการศึกษาของพ่อแม่ของกลุ่มตัวอย่าง เป็นต้น การศึกษามากมายแสดงให้เห็นว่าผู้หญิงที่ประสบความสำเร็จส่วนมาก มีน้อยรายเท่านั้นที่แต่งงาน กล่าวคือ ผู้หญิงที่ประสบความสำเร็จส่วนมากมักจะยังไม่ได้แต่งงานนั่นเอง (Bernard, 1972 อ้างถึงใน Wong et al., 1985; Kaufman & Richardson, 1982 อ้างถึงใน Wong et al., 1985)

และยังพบอีกด้วยว่า เมื่อผู้หญิงทำงานที่แต่งงานแล้วมีบุตร มักจะทำให้ต้องลาออกจากงานไปหรือมีเวลาให้กับงานที่ทำน้อยลง (Gaddy, Glass, & Arnkoff, 1983 อ้างถึงใน Wong et al., 1985) จึงอาจทำนายได้ว่าจำนวนบุตรมีความสัมพันธ์ในทางลบหรือในทางตรงกันข้ามกับการประสบความสำเร็จในอาชีพของผู้หญิง ส่วนปัจจัยเรื่องการทำงานของผู้เป็นแม่เป็นไปในทางบวก กล่าวคือ หากแม่เป็นผู้หญิงทำงาน ก็จะมีผลสนับสนุนการประสบความสำเร็จในอาชีพของตัวลูกสาว โดยเฉพาะกับลูกสาวที่เรียนจบระดับปริญญาตรี ถึงแม้จะยังไม่ได้อย่างกระจ่างชัดว่า ผลกระทบจากแม่ซึ่งเป็นผู้หญิงทำงาน ผู้เป็นต้นแบบจะมีผลต่อการประสบความสำเร็จมากไปกว่า ความตั้งใจของตัวลูกสาวเอง หรือ ความสามารถทางด้านการเงินในการที่จะส่งเสริมให้ลูกสาวเรียนจบมหาวิทยาลัยได้ก็ตาม การค้นพบนี้ก็สามารถที่จะทำนายได้ว่าสถานภาพการทำงานของผู้เป็นแม่ของกลุ่มตัวอย่าง มีอิทธิพลในทางบวกต่อการประสบความสำเร็จของลูกสาว (Hoffman & Nye, 1975; Kaufman & Richardson, 1982) ปัจจัยสุดท้ายเรื่องความคาดหวังของพ่อแม่ในเรื่องการศึกษาพบว่า มีบทบาทสำคัญมาก โดยเฉพาะความคาดหวังของพ่อ (Barnett & Baruch, 1978 อ้างถึงใน Wong et al., 1985) การศึกษานี้พบว่า ความคาดหวังเรื่องการศึกษาของลูก ทั้งในแง่ของระดับการศึกษาและความสามารถในการเรียนสามารถทำนายและมีอิทธิพลทางบวกต่อการประสบความสำเร็จของลูกสาว เช่นเดียวกัน กล่าวคือ ยิ่งพ่อมีความคาดหวังต่อการศึกษาของลูกมากเพียงใด ลูกก็จะประสบความสำเร็จมากเพียงนั้น

ด้วยเหตุนี้เอง ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะนำปัจจัยต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นมาศึกษา แต่เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างของผู้วิจัย เป็นกลุ่มผู้หญิงทำงานซึ่งมีอายุอยู่ในวัยผู้ใหญ่แล้ว ดังนั้น แม่ของกลุ่มตัวอย่างจึงน่าจะมีอายุอยู่ในวัยเกษียณ ซึ่งผู้วิจัยคาดว่าปัจจัยในเรื่องสถานภาพการทำงานของแม่จึงไม่น่าจะมีอิทธิพลหรือมีผลต่อการประสบความสำเร็จของกลุ่มตัวอย่าง เหมือนกับผลงานวิจัยในต่างประเทศ เนื่องจาก งานวิจัยของต่างประเทศดังกล่าวนี้ได้ทำการศึกษาในกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักเรียน นักศึกษา ดังนั้นแม่ของกลุ่มตัวอย่างดังกล่าวจะยังคงอยู่ในวัยทำงานอยู่ ซึ่งแตกต่างจากงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยจึงไม่นำปัจจัยดังกล่าวมาศึกษาในงานชิ้นนี้ อย่างไรก็ตาม การศึกษาปัจจัยต่างๆนั้นก็เพื่อหวังที่จะตอบคำถามว่าปัจจัยใดที่จะเป็นตัวทำนายการประสบความสำเร็จในอาชีพของผู้หญิงไทย ได้บ้างซึ่งผู้วิจัยเห็นว่ามิใช่ประโยชน์อย่างยิ่งโดยเฉพาะต่อการพัฒนาทรัพยากรบุคคลของประเทศไทย โดยเฉพาะผู้หญิงที่ยังคงมีโอกาสในการประสบความสำเร็จน้อยกว่าผู้ชาย

ทั้งนี้ผู้วิจัยมีความคาดหวังว่า ผลการวิจัยครั้งนี้จะสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาศักยภาพของผู้หญิง โดยเริ่มจากการเลี้ยงดูอบรมตั้งแต่วัยเด็กปลูกฝังให้เด็กมีบทบาททางเพศที่เหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการของสังคมปัจจุบัน ซึ่งจะทำให้เด็กเติบโตขึ้นอย่างพร้อมที่จะก้าวไปสู่ความสำเร็จในอาชีพของตนเอง กลายเป็นหนึ่งในผู้หญิงที่ประสบความสำเร็จทัดเทียมกับผู้ชายซึ่งมีอยู่ไม่มากนักในสังคมไทย รวมทั้งยังเป็นประโยชน์ในการใช้เป็น แนวทางศึกษาเรื่องบทบาททางเพศต่อไป

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาททางเพศ

มนุษย์ทุกคนเกิดมาพร้อมกับการถูกกำหนดความเป็นชายหรือความเป็นหญิงด้วยลักษณะของโครงสร้างร่างกาย รวมทั้งโครโมโซม (chromosomes) ต่อมเพศ (gonads) และฮอร์โมน (hormones) ทั้งเด็กผู้หญิงและเด็กผู้ชาย จะถูกชี้นำถึงการเป็นเพศหญิงหรือเพศชายตั้งแต่แรกเกิด ซึ่งนับเป็นการให้เอกลักษณ์ทางเพศกับเด็กเป็นครั้งแรก ซึ่งการให้เอกลักษณ์ทางเพศนี้จะมีความรู้สึกพื้นฐานของแต่ละบุคคลในการพัฒนาลักษณะความเป็นหญิง หรือลักษณะความเป็นชายในเวลาต่อมา ดังนั้นเอกลักษณ์จึงเป็นภาพที่บุคคลตระหนักรู้เกี่ยวกับตนเอง ซึ่งจะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและบทบาทของตัวเอง การระบุเพศของเด็กตามลักษณะทางกายภาพตั้งแต่กำเนิดจะทำให้เด็กรับรู้เพศของตน และเรียนรู้ที่จะแสดงบทบาท หรือพฤติกรรมที่เหมาะสมกับเพศของตนตามที่สังคมกำหนด (Mischel, 1970 อ้างถึงใน Cook, 1985) Bem (1981) กล่าวว่า การเรียนรู้บทบาททางเพศ คือ การที่เด็กรวบรวมลักษณะคุณสมบัติและพฤติกรรมต่างๆ ตามที่สังคมและวัฒนธรรมกำหนด แล้วนำมาปฏิบัติให้เหมาะสมกับเพศของตน โดยกระบวนการที่เป็นการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่วัยเด็กซึ่งเป็นผลทำให้บุคคลมีเอกลักษณ์บทบาททางเพศ (Sex Role Identity) เฉพาะของตนเองในที่สุด

คำว่า “บทบาททางเพศ” มีผู้ได้เคยให้คำจำกัดความที่แตกต่างกันหลายคน ได้แก่ Block (1973) กล่าวว่า บทบาททางเพศเป็นหมวดหมู่ของพฤติกรรมที่บุคคลเข้าใจในลักษณะความเป็นชายและลักษณะความเป็นหญิงของคนในสังคม Spence (1979) และ Heilbrun (1981) กล่าวว่า บทบาททางเพศเป็นความรู้สึกที่บุคคลรับรู้ถึงลักษณะความเป็นชายหรือลักษณะความเป็น

หญิงของตนเอง Hurlock (1980) ได้ให้ความหมายของบทบาททางเพศว่าเป็นรูปแบบของพฤติกรรมซึ่งสมาชิกแต่ละเพศได้ประพฤติปฏิบัติ และได้รับการยอมรับจากกลุ่มสังคมที่ตนเองอยู่นอกจากนั้น Cook (1985) ยังได้กล่าวถึงความหมายของบทบาททางเพศ เอาไว้ว่า เป็นความแตกต่างระหว่างชายและหญิงในเรื่องของ พฤติกรรม ความชอบ เจตคติ ลักษณะบุคลิกภาพ อารมณ์ รวมทั้งความสามารถซึ่งบุคคลจะเรียนรู้โดยผ่านกระบวนการที่ทำให้มีลักษณะตรงตามเพศ (sex-typing processes) ของตนเอง และเนื่องจากบทบาททางเพศเป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้ มิได้ติดตัวมาแต่กำเนิด Jagger (1977 อ้างถึงใน Cook, 1985) จึงได้กล่าวถึงจุดเริ่มต้นของการมีบทบาททางเพศของบุคคลเอาไว้ว่า เด็กจะมีบทบาททางเพศลักษณะใดนั้นไม่ได้มาจากการตัดสินใจโดยบุคคลที่เกี่ยวข้องกับเด็กหรือจากการกำหนดลักษณะดังกล่าวให้เด็ก แต่มาจากการที่เด็กเรียนรู้ ซึ่งเด็กสามารถที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับบทบาททางเพศได้ 2 วิธี คือ จากการสังเกตบุคคลอื่น และการสอนโดยตรงจากพ่อแม่รวมทั้งตัวแทนต่างๆในสังคม (socializing agents) ซึ่งผลที่ได้รับจากกระบวนการดังกล่าว นำไปสู่การมีเอกลักษณ์บทบาททางเพศ (sex role identity) ในแต่ละบุคคล โดยที่บุคคลจะแสดงออกทั้งลักษณะความเป็นชายและลักษณะความเป็นหญิงหลายลักษณะร่วมกัน ลักษณะความเป็นชายจะเน้นที่พฤติกรรมอันนำไปสู่จุดมุ่งหมาย เช่น กล้าคิด กล้าตัดสินใจ ชอบที่จะแข่งขัน เป็นต้น ส่วนลักษณะความเป็นหญิง (Femininity) จะเน้นไปที่พฤติกรรม ที่แสดงถึงความสามารถในการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ซึ่งเป็นการแสดงออกทางด้านอารมณ์และความรู้สึกเป็นส่วนใหญ่

Bem (1981) กล่าวว่า บุคคลมีการพัฒนาบทบาททางเพศอย่างต่อเนื่องมาตลอดระยะพัฒนาการตั้งแต่วัยเด็ก โดยเด็กจะเรียนรู้รูปแบบทางเพศที่เหมาะสมกับเพศตนเองจากพ่อแม่ตลอดจนบุคคลต่างๆที่อยู่แวดล้อม ตั้งแต่ในเรื่องของคุณสมบัติ บุคลิกภาพ ทักษะ ตลอดจนพฤติกรรมต่างๆที่เหมาะสมกับเพศของตน บทบาทของชายและหญิงมีความแตกต่างกัน โดยจะมีความเด่นต่างกันไปตามคนละด้าน กล่าวคือ ในเพศชายบทบาททางเพศจะมีลักษณะเด่นในเรื่องของพลัง การพึ่งตนเอง ความชอบในการแข่งขัน การคิด การวิเคราะห์วิจารณ์ เป็นต้น ส่วนเพศหญิงบทบาททางเพศจะมีลักษณะเด่นในเรื่องของการแสดงออกทางอารมณ์และความรู้สึก เช่น การไวต่อความรู้สึกของบุคคลอื่น ความสุภาพอ่อนโยน เป็นต้น ในบุคคลหนึ่งคนไม่ได้ประกอบไปด้วยลักษณะของบทบาททางเพศแบบใดแบบหนึ่งเพียงอย่างเดียว คือ ไม่ได้หมายความว่า ในผู้ชายจะประกอบไปด้วยลักษณะของความเป็นชายเพียงอย่างเดียว หรือในผู้หญิงจะประกอบด้วยลักษณะของความเป็นหญิงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ทั้งผู้ชายและผู้หญิงต่างก็มี

ลักษณะทั้งสองอย่างอยู่ในตนเอง เพียงแต่ว่าในผู้ชายส่วนมากมักจะมีลักษณะของความเป็นชาย สูงกว่าผู้หญิง และขณะเดียวกันผู้หญิงส่วนมากก็มีลักษณะของความเป็นหญิงสูงกว่าผู้ชาย ดังนั้นบุคคลหากมีลักษณะใดสูงจึงไม่จำเป็นที่จะต้องมียกอีกลักษณะหนึ่งต่ำตามไปด้วยเสมอไป จึงเป็นไปได้ที่จะพบว่ามีผู้ชายหรือผู้หญิงบางคนที่มีลักษณะของความเป็นชายและลักษณะของความเป็นหญิงสูงทั้งคู่หรือต่ำทั้งคู่ กล่าวคือ ลักษณะของความเป็นชายและลักษณะของความเป็นหญิงต่างเป็นอิสระต่อกันนั่นเอง จากแนวคิดนี้ Bem จึงได้แบ่งบุคคลออกเป็น 4 ประเภทตามบทบาททางเพศที่แตกต่างกัน 4 กลุ่ม คือ กลุ่มที่มีลักษณะความเป็นชายสูงเพียงลักษณะเดียว (Masculine) กลุ่มที่มีลักษณะความเป็นหญิงสูงเพียงลักษณะเดียว (Feminine) กลุ่มที่มีลักษณะความเป็นชายและความเป็นหญิงสูงทั้งคู่ (Androgynous) และกลุ่มที่มีลักษณะความเป็นชายและความเป็นหญิงต่ำทั้งคู่ (Undifferentiated)

จากการให้ความหมายของคำว่า “ บทบาททางเพศ ” ดังที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่าสอดคล้องกัน ผู้วิจัยจึงขอสรุปรวมให้กระชับขึ้น ได้ดังนี้ บทบาททางเพศ หมายถึงลักษณะบุคลิกภาพของบุคคลที่แสดงถึงความเป็นชายหรือความเป็นหญิงซึ่งบุคคลเรียนรู้จากการสังเกตบุคคลที่อยู่รอบข้าง ทั้งที่ใกล้ชิดและไม่ใกล้ชิดรวมถึงการอบรมสั่งสอนโดยตรงของบิดามารดาและตัวแทนต่างๆในสังคมตั้งแต่วัยเด็ก ท้ายสุดบุคคลจึงมีเอกลักษณ์บทบาททางเพศ (Sex role identity) ที่เหมาะสมเป็นของตนเองและเป็นที่ยอมรับจากคนในสังคม โดยที่จะแสดงออกทั้งลักษณะความเป็นชายและความเป็นหญิงหลายลักษณะร่วมกัน

ในการอธิบายถึงส่วนประกอบของลักษณะความเป็นชาย (Masculinity) และลักษณะความเป็นหญิง (Femininity) มีแนวคิดหลักอยู่ 2 แนวคิดซึ่งได้เสนอคำอธิบายไว้ ได้แก่

Parsons และ Bales (1953 อ้างถึงใน Kaplan & Sedney, 1980) เสนอแนวคิดของพวกเขาเกี่ยวกับลักษณะความเป็นชายและลักษณะความเป็นหญิง เอาไว้ว่า ลักษณะความเป็นชาย (Masculinity) เป็นลักษณะของการกระทำที่นำไปสู่ความสำเร็จตามจุดมุ่งหมาย เช่น การกล้าแสดงออก ความเป็นผู้นำ การมีความเชื่อมั่นในตนเอง เป็นต้น ซึ่งลักษณะดังกล่าวเรียกว่า “ Instrumental behaviors ” หรือพฤติกรรมที่ใช้เป็นเครื่องมือ ส่วนลักษณะความเป็นหญิง (Femininity) จะเป็นลักษณะของการกระทำที่สนับสนุนหรือเป็นผลดีต่อการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่น เช่น การเอาใจใส่ผู้อื่น การไวต่อความรู้สึกของผู้อื่นและสามารถตอบสนองได้อย่างเหมาะสม เป็นต้น ซึ่งลักษณะดังกล่าวเรียกว่า “ Expressive behaviors ” หรือ พฤติกรรมการแสดงออก

Spence และ Helmreich (1978) ยังได้สนับสนุนแนวคิดของ Parsons และ Bales โดยกล่าวเอาไว้ว่า สิ่งที่สำคัญสำหรับผู้หญิง คือ จะต้องมีความทักษะในการแสดงออกของพฤติกรรม ในขณะที่ผู้ชายจะมีลักษณะของความเป็นอิสระ มุ่งมั่นในการทำงานเพื่อบรรลุไปสู่ความสำเร็จ

อีกแนวคิดหนึ่งคือแนวคิดของ Bakan (1966 อ้างถึงใน Kaplan & Sedney, 1980) ซึ่งเสนอว่า ลักษณะความเป็นชาย (Masculinity) ประกอบไปด้วยลักษณะพฤติกรรมที่เรียกว่า เอเจนซี (Agency) ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่มีจุดเริ่มต้นมาจากตนเอง หรือเป็นการกระทำที่มีตนเองเป็นหลัก มีการแสดงออกถึงลักษณะของการป้องกันตนเอง (self - protection) ความกล้าที่จะยืนหยัดเพื่อสิทธิของตน มีอิสระ และกล้าแสดงออก รวมทั้ง ความมีอำนาจและอิทธิพลเหนือผู้อื่น ส่วนลักษณะความเป็นหญิง (Femininity) ประกอบไปด้วยลักษณะที่เรียกว่า คอมมิวนิเียน (Communion) ซึ่งเป็นลักษณะของพฤติกรรมที่แสดงถึงความสามารถในการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น และมักแสดงออกในลักษณะของการยอมรับผู้อื่น เป็นมิตร ช่วยเหลือผู้อื่น ไม่เห็นแก่ตัวและมีน้ำใจต่อผู้อื่น เป็นต้น

จากแนวความคิดทั้งสอง สรุปได้ว่าบทบาททางเพศแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือลักษณะความเป็นชาย (Masculinity) และลักษณะความเป็นหญิง (Femininity) โดยแต่ละลักษณะต่างเน้นไปที่พฤติกรรมคนละแบบ กล่าวคือ ลักษณะความเป็นชาย (Masculinity) จะเน้นไปที่พฤติกรรมที่แสดงถึงความสามารถของบุคคลในการที่จะผลักดันตนเองไปสู่ความสำเร็จในชีวิต โดยเน้นบทบาทของผู้นำ ความกล้าแสดงออกอย่างถูกกาลเทศะ และการแข่งขัน ส่วนลักษณะความเป็นหญิง (Femininity) จะเน้นไปที่พฤติกรรมที่แสดงออกถึงความสามารถในการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น เช่น การไวต่อความรู้สึก ไม่เห็นแก่ตัว มีน้ำใจไม่ตรีต่อผู้อื่น เป็นต้น

Bem (1974) และ Spence , Helmreich และ Stapp (1975) ได้นำลักษณะความเป็นชายและลักษณะความเป็นหญิงตามแนวคิดดังกล่าวมาศึกษาต่อกับกลุ่มตัวอย่างทั้งชายและหญิง โดยให้กลุ่มตัวอย่างประเมินตนเองว่ามีคุณลักษณะต่างๆเหล่านั้นเพียงใดหรือประเมินว่าลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะที่เหมาะสมสำหรับชายและหญิงในอุดมคติของตนอย่างไร พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ประเมินตนเองในลักษณะที่สอดคล้องกับลักษณะที่รับรู้ว่าเป็นลักษณะของชายและหญิงของคนทั่วไปด้วย นอกจากนี้ในงานของ Spence et al. (1975) ยังพบอีกด้วยว่า คุณลักษณะความเป็นชายและหญิงตามแนวคิดนี้สามารถใช้ในการแยกความแตกต่างทางเพศได้ในหลายวัฒนธรรม ซึ่งเป็นลักษณะของชายและหญิงที่ปรากฏในสังคมส่วนใหญ่ในปัจจุบัน แม้ว่าจะไม่เป็นสากลก็ตาม

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อลักษณะบทบาททางเพศของบุคคล

ในการกำหนดบทบาททางเพศของบุคคล มีปัจจัยหลายประการที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดดังกล่าว ซึ่งพอจะแบ่งออกเป็นปัจจัยหลักๆ 2 ปัจจัย ดังนี้

1. ปัจจัยทางชีวภาพ (Biological Factors)

ความแตกต่างระหว่างผู้ชายและผู้หญิง ที่สังเกตได้ชัดเจน คือ ความแตกต่างทางกายภาพ ซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยทางชีวภาพที่แตกต่างกันระหว่างเพศชายและเพศหญิงเช่น ความแตกต่างของโครงสร้างร่างกาย ความแตกต่างของอวัยวะเพศ รวมทั้งการทำงานของอวัยวะต่างๆ ปัจจัยทางชีวภาพเป็นปัจจัยเบื้องต้นที่ทำให้เพศชายและเพศหญิงมีความแตกต่างกันตามธรรมชาติ เช่น ความแตกต่างของโครโมโซม (chromosome) ความแตกต่างของฮอร์โมน (hormones) เป็นต้น ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ส่งผลต่อสรีระร่างกายของมนุษย์ จากการศึกษาของ Maccoby และ Jacklin (1980) พบว่าเด็กหญิงจะมีการตอบสนองทางสังคมมากกว่าเด็กชาย ในขณะที่เด็กชายจะมีความไวต่อการกระตุ้นและจะหงุดหงิดเจ้าอารมณ์มากกว่าเด็กหญิง นอกจากนั้นขนาดของรูปร่างตลอดจนพฤติกรรมต่างๆของเด็กผู้หญิงและของเด็กผู้ชายยังแตกต่างกันด้วย เช่น พฤติกรรมก้าวร้าว เป็นต้น สำหรับความแตกต่างกันของชายและหญิงในแง่ฮอร์โมนเพศนั้น ฮอร์โมนเพศจะเป็นตัวกระตุ้นทำให้หญิงและชายมีการเปลี่ยนแปลงของร่างกายตามลักษณะทางเพศของตนเอง กล่าวคือ ในเพศชายจะมีฮอร์โมนแอนโดรเจน (Androgen) และเทสโทสเตอโรน (Testosterone) ซึ่งทำให้วัยรุ่นชายมีโครงสร้างต่างไปจากวัยรุ่นหญิง เช่น มีกล้ามเนื้อโครงกระดูกที่โตกว่าและมีขนตามตัวมากกว่า ในขณะที่เพศหญิงจะมีฮอร์โมนเอสโตรเจน (Estrogen) และโปรเจสเตอโรน (Progesterone) ซึ่งกระตุ้นพัฒนาการลักษณะทางเพศในวัยรุ่นหญิง เช่น มีหน้าอก มีประจำเดือน และสามารถตั้งครรภ์ ตลอดจนมีน้ำนมเลี้ยงบุตรได้ เป็นต้น (Goy, 1975 อ้างถึงใน Hetherington & Parke, 1986; Hines, 1982 อ้างถึงใน Hetherington & Parke, 1986; Hoyenga & Hoyenga, 1979 อ้างถึงใน Hetherington & Parke, 1986) จากการศึกษาเกี่ยวกับอิทธิพลของฮอร์โมนเพศที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายและพฤติกรรม พบว่าถ้าฉีดฮอร์โมนเพศผู้ คือ แอนโดรเจน (Androgen) เข้าไปในลิงที่กำลังตั้งท้องอยู่พบว่าลูกลิงตัวเมียที่เกิดมามีอวัยวะเพศของตัวผู้ด้วย และมีพฤติกรรมของลิงตัวผู้มากกว่าลิงตัวเมีย (Rubin &

McNeil, 1981 อ้างถึงใน นิตยภัฏ อรรถนุพรรณ, 2529) นอกจากนั้น Joslyn (1973 อ้างถึงใน Maccoby & Jacklins, 1974) ยังได้ศึกษาเกี่ยวกับระดับความก้าวร้าวกับฮอร์โมนเพศผู้ โดยลิงตัวผู้เป็นกลุ่มควบคุม จากนั้นฉีดฮอร์โมนเพศผู้ให้ลิงตัวเมีย พบว่าก่อนฉีดฮอร์โมน ลิงตัวเมียมีความก้าวร้าวต่ำกว่าตัวผู้ แต่เมื่อฉีดฮอร์โมนแล้วลิงตัวเมียที่ถูกฉีดฮอร์โมนมีความก้าวร้าวเพิ่มขึ้นจนเท่าเทียมกับลิงตัวผู้ได้ Money และ Ehrhardt (1972 อ้างถึงใน Perry & Bussey, 1984) พบว่าในเด็กผู้หญิงบางรายที่บังเอิญได้รับฮอร์โมนแอนโดรเจนมากจนเกินไปในขณะที่มารดาตั้งครรภ์ พบว่าเด็กหญิงมีพฤติกรรมคล้ายกับผู้ชายและไม่มีความสนใจในกิจกรรมของเพศหญิง แต่ก็มีได้กลายเป็นพวกรักร่วมเพศ (Homosexual)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการทดลองเพื่อทดสอบความจริงเกี่ยวกับอิทธิพลของปัจจัยทางชีวภาพต่อบทบาทความเป็นชายและความเป็นหญิงอยู่มาก หากแต่ส่วนใหญ่ยังไม่มียุทธวิธีที่ชัดเจน (Spence & Helmreich, 1978) ดังนั้นปัจจัยทางชีวภาพเพียงประการเดียวจึงไม่อาจอธิบายพัฒนาการทางบุคลิกภาพและพัฒนาการของบทบาททางเพศอย่างสมบูรณ์ได้ เพราะยังมีปัจจัยด้านอื่นที่เข้ามามีบทบาทและส่งอิทธิพลร่วมด้วย ปัจจัยที่กล่าวถึง คือ ปัจจัยทางสภาพแวดล้อม ดังจะกล่าวถึงรายละเอียดในหัวข้อต่อไป

2. ปัจจัยทางสภาพแวดล้อม (Environmental Factors)

สภาพแวดล้อมเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่มีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อพัฒนาการของบุคลิกภาพและบทบาททางเพศของบุคคล สภาพแวดล้อมที่กล่าวถึงในที่นี้ ได้แก่ เจตคติของพ่อแม่ที่มีต่อลูก การอบรมเลี้ยงดู ตลอดจนความคาดหวังของสังคม โดยเด็กจะเริ่มต้นเรียนรู้บทบาททางเพศของตนจากสภาพแวดล้อมในครอบครัว นับตั้งแต่พ่อแม่ทราบว่าทารกคลอดออกมาเป็นชายหรือเป็นหญิง ก็จะเริ่มมีการจัดเตรียมเสื้อผ้า รวมทั้งของใช้ ของเล่นต่างๆ ที่ดูเหมาะสมกับเพศของทารกให้กับลูกของตน พร้อมทั้งสร้างความคาดหวังในพฤติกรรมที่แตกต่างกันระหว่างเด็กหญิงและเด็กชาย ดังนั้นการเรียนรู้ความแตกต่างทางเพศจึงเริ่มจากการเลี้ยงดูของครอบครัว ซึ่งจะทำให้เด็กเรียนรู้บทบาทของการเป็นเพศหญิงและเพศชายของตนเอง จากศึกษาของ Rubin, Provenzano และ Luria (1974 อ้างถึงใน Kaplan & Sedney, 1980) ได้ทำการศึกษาโดยการให้พ่อแม่ของเด็กอธิบายถึงลักษณะของเด็กหญิงและเด็กชายที่ควรจะเป็น พบว่า ทั้งพ่อและแม่ต่างอธิบายลักษณะของเด็กหญิง ว่าควรที่จะ บอบบาง สวย น่ารัก คล้ายกับมารดา และอธิบาย

ลักษณะของเด็กชายว่า ควรที่จะ ตัวโต แข็งแรง เป็นผู้ใหญ่ และมีความว่องไวกว่าเด็กหญิง โดย Rubin สรุปว่าบทบาททางเพศของเด็กนับเริ่มต้นตั้งแต่ ทารกคลอดออกมาเป็นเพศชายหรือเพศหญิง ซึ่งเด็กก็จะได้รับการปฏิบัติที่แตกต่างกัน เช่น การเลือกเสื้อผ้า ของเล่น รวมทั้งกิจกรรมต่างๆ ฯลฯ โดยพ่อแม่จะให้การสนับสนุนพฤติกรรมต่างๆที่ตรงตามเพศของลูก และมักจัดกิจกรรมต่างๆที่มีผลต่อพัฒนาการเกี่ยวกับบทบาททางเพศของเด็กด้วย นอกจากนี้ Whiting และ Edwards (1973 อ้างถึงใน Kaplan & Sedney, 1980) พบว่า พ่อแม่ มักให้การสนับสนุนในกิจกรรมที่ส่งเสริมสัมพันธภาพกับผู้อื่นในเด็กหญิง ขณะที่ส่งเสริมกิจกรรมที่ให้ความเป็นอิสระและมอบหมายงานนอกบ้านให้แก่เด็กชาย การสนับสนุนของพ่อแม่ในกิจกรรมที่แตกต่างกันระหว่างเด็กหญิงและเด็กชายทำให้เด็กเรียนรู้บทบาททางเพศแตกต่างกัน ซึ่งนอกจากพ่อแม่จะส่งเสริมกิจกรรมที่ชี้แนะเฉพาะสำหรับแต่ละเพศแก่ลูกแล้ว พ่อแม่ยังมีส่วนเสริมสร้างบุคลิกภาพต่างๆไปที่มีความแตกต่างกันระหว่างเพศชายกับเพศหญิงอีกด้วย ดังงานวิจัยของ Goldberg และ Lewis (1969 อ้างถึงใน Kaplan & Sedney, 1980) ซึ่งพบความแตกต่างระหว่างเพศจากการเล่นของเด็ก กล่าวคือ เด็กชายจะได้รับอิสระในการเล่นจากมารดามากกว่าเด็กหญิง ซึ่งส่งผลให้เด็กหญิงใช้เวลาในการสำรวจสิ่งแวดล้อมต่างๆได้น้อยกว่าเด็กชาย และลักษณะการเล่นของเด็กหญิงก็จะเรียบร้อยกว่าเด็กชายด้วย นอกจากนี้ Block (1973 อ้างถึงใน Kaplan & Sedney, 1980) ได้ศึกษาวิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็กของพ่อแม่ พบว่าพ่อแม่มักมีความคาดหวังในพฤติกรรมของเด็กหญิงและเด็กชายแตกต่างกัน โดยเด็กหญิงจะเน้นในเรื่องของการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น สนับสนุนและให้กำลังใจ ให้ความอบอุ่นใกล้ชิดรวมถึงความปลอดภัยด้วย ในขณะที่เด็กชายจะเน้นในเรื่องของความสัมฤทธิ์ผลจากการแข่งขัน การควบคุมอารมณ์และอยู่ในกฎเกณฑ์

นอกจากการอบรมเลี้ยงดูของครอบครัว บทบาททางเพศยังถูกกำหนดโดยสังคมด้วยซึ่งสังคมในแต่ละวัฒนธรรมลักษณะของบทบาททางเพศก็จะแตกต่างกันออกไป อย่างไรก็ตาม บทบาททางเพศของเพศชายและเพศหญิงในวัฒนธรรมส่วนใหญ่ก็จะมีคล้ายคลึงกัน ดังการศึกษาทางมนุษยวิทยา ที่ศึกษาในวัฒนธรรมทั้งหมด 110 วัฒนธรรม พบว่า สิ่งเน้นถึงในการเลี้ยงดูเด็ก ในวัฒนธรรมต่างๆ มีความคล้ายคลึงกันพอสมควร โดยที่วัฒนธรรมส่วนมากจะเน้นสัมฤทธิ์ผลและการพึ่งพาตนเองในเด็กชาย และเน้นการพึ่งพาผู้อื่นกับการรับผิดชอบหน้าที่ในเด็กหญิง และหากวัฒนธรรมใดมีการเน้นถึงการเชื่อฟัง ก็จะเน้นให้เด็กหญิงเชื่อฟังมากกว่าเด็กชาย (Cameron, 1977 อ้างถึงใน สุสัณหา ยิ้มแย้ม, 2530) อย่างไรก็ตามบางวัฒนธรรม

ก็มีความคาดหวังในเรื่องบทบาททางเพศของบุคคลที่ต่างไปจากวัฒนธรรมอื่นๆ ดังเช่น การศึกษาของ Mead (1935 อ้างถึงใน ธีระพร อูวรรณโณ, 2525) ซึ่งทำการศึกษากับชนชาวนิวินี 3 เผ่า ผลการศึกษาพบว่า มีความแตกต่างระหว่างบทบาทที่แต่ละเพศแสดงในสังคมเผ่าเหล่านั้นๆ โดยเผ่าหนึ่งชื่อว่า อาราเพช (Arapesh) จะมีความแตกต่างระหว่างบทบาททางเพศของทั้งสองเพศในระดับต่ำมาก คือ ทั้งเพศชายและเพศหญิงต่างก็มีความสุขภาพ เป็นที่พึงของผู้อื่นได้ และมีความร่วมมือดี อีกเผ่าหนึ่งคือ มันดูกูมอร์ (Mundugumor) ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นนักล่าหัวมนุษย์ เป็นพวกที่มีความก้าวร้าวสูง ไม่มีระเบียบวินัย หยาดคาย พวกนี้จะมีความแตกต่างระหว่างเพศต่ำเช่นเดียวกัน ในเผ่าที่สาม คือ เผ่าแชมบูลี (Tchambuli) มีความแตกต่างระหว่างเพศเด่นชัดมาก ผู้หญิงในเผ่านี้เป็นเพศที่มีลักษณะเด่น โดยทำหน้าที่หาอาหารให้กับเผ่า และมีความสัมพันธ์กับผู้ชายในฐานะที่เป็นผู้กำกับให้มีกิจกรรมต่างๆ ส่วนผู้ชายมักยุ่งเกี่ยวกับการแต่งตัวให้สวยงามและสนใจศิลปะต่างๆทางวัฒนธรรม เช่น การแกะสลัก การเต้นรำ และการวาดรูป เป็นต้น

นอกจากนี้สิ่งแวดล้อมอื่นๆ เช่น ภาพยนตร์ กลุ่มเพื่อน ครู ฯลฯ ก็มีอิทธิพลต่อบทบาททางเพศของบุคคลเช่นเดียวกัน ภาพยนตร์เป็นสื่อทำให้เห็นถึงค่านิยมของสังคมในเรื่องของบทบาททางเพศที่แตกต่างกันไประหว่างชายกับหญิง เช่น ชายมีความก้าวร้าว เป็นผู้นำ มีพลังกำลัง ในขณะที่หญิงมีบทบาทไปในแง่ของการเข้าสังคม ความรักสวยรักงาม กิริยามารยาทที่อ่อนโยน ซึ่งบทบาทที่แสดงให้เห็นจากภาพยนตร์รวมทั้งรายการต่างๆ เมื่อเด็กได้ดูบ่อยๆประกอบการสังเกตจากความนิยมของบุคคลรอบข้าง โดยเฉพาะพ่อและแม่ เด็กจะค่อยๆ ซึมซับและรับเอาเอกลักษณ์และบทบาททางเพศนั้นๆมาเป็นของตนในที่สุด (Frueh & McGhee, 1975 อ้างถึงใน Hetherington & Parke, 1986; Leary, Greer, & Huston, 1982 อ้างถึงใน Hetherington & Parke, 1986) สำหรับในเรื่องอิทธิพลของกลุ่มเพื่อน จากการวิจัยของ Carter และ McCloskey (1983 อ้างถึงใน Hetherington & Parke, 1986) พบว่าเด็กที่ทำกิจกรรมที่ไม่เหมาะสมกับเพศตน เช่น เด็กชายเล่นตุ๊กตาแทนที่จะเล่นรถ เด็กชายคนนี้ก็จะถูกตำหนิจากเพื่อนรอบข้างมากกว่าจะทำให้เพื่อนหันมาทำตามอย่างเด็กชายคนนั้น ซึ่งปฏิกริยาตอบโต้เหล่านี้มีผลทำให้เด็กเลือกพฤติกรรมที่เหมาะสมกับเพศตน นอกจากนี้ยังพบอีกว่าเมื่อเด็กได้รับการตำหนิหรือลงโทษจากกลุ่มเพื่อนแล้ว ก็จะทำให้เด็กหยุดกระทำพฤติกรรมไม่เหมาะสมดังกล่าวทันที และหากเด็กกระทำพฤติกรรมใดที่เหมาะสมและได้รับคำชมเชยจากกลุ่มเพื่อน เด็กก็จะยึดพฤติกรรมนั้นเอาไว้และกระทำพฤติกรรมนั้นต่อไป ในกรณีของครู ก็เช่นเดียวกัน

ครูนับว่ามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาบทบาททางเพศของเด็กทั้งการเสนอตัวแบบ การให้การเสริมแรง และทำกิจกรรม ฯลฯ ดังนั้นเมื่อเด็กอยู่ในโรงเรียน ครูจึงมีความสำคัญในการปลูกฝังให้เด็กมีบทบาททางเพศที่เหมาะสมกับเพศของตน เช่นเดียวกับพ่อแม่ ในขณะที่เด็กอยู่ที่บ้าน

กล่าวโดยสรุป การเรียนรู้บทบาททางเพศของเด็ก ได้รับอิทธิพลอย่างมากจากปัจจัยหลักทั้งสองปัจจัย คือ ปัจจัยด้านชีวภาพและสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม ซึ่งประกอบไปด้วยครอบครัว รวมทั้งสังคมที่เด็กอาศัยอยู่ ดังนั้นพ่อแม่จึงควรเอาใจใส่และตระหนักถึงความสำคัญของปัจจัยดังกล่าว เพื่อที่เด็กจะได้มีบทบาททางเพศที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับของสังคมเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการของบทบาททางเพศ

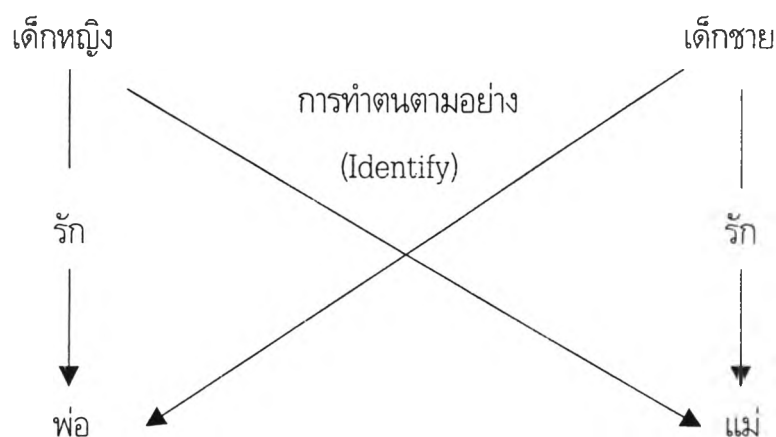
ทฤษฎีทางจิตวิทยาที่อธิบายพัฒนาการของบทบาททางเพศ แบ่งออกเป็น 3 ทฤษฎีหลัก ได้แก่ ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psychoanalytic Theory) ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory) และทฤษฎีพัฒนาการทางปัญญา (Cognitive Developmental Theory) ดังจะนำเสนอในรายละเอียดต่อไปนี้

1. ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psychoanalytic Theory)

ผู้ที่เป็นเจ้าทฤษฎีนี้ คือ ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) ความสนใจของเขาในเรื่องของบทบาททางเพศ มีจุดเริ่มต้นจากการสังเกตพบความแตกต่างระหว่างบทบาทและพฤติกรรมของหญิงและชาย โดย Freud สังเกตพบว่า หญิงเป็นเพศที่อ่อนแอ มักจะต้องพึ่งพาผู้อื่นและชอบที่จะใช้ชีวิตอยู่แต่ในบ้าน ในขณะที่ผู้ชายซึ่งเป็นเพศที่แข็งแกร่งกว่า จะใช้กำลังในการทำงานเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว ดังนั้น Freud จึงพยายามที่จะหาสาเหตุของพฤติกรรมที่แตกต่างกันดังกล่าว เพื่ออธิบายว่า ความสัมพันธ์ของหญิงและชายมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรจากวัยเด็ก ถึงวัยผู้ใหญ่ Freud มีความเชื่อว่า พฤติกรรมของมนุษย์ถูกชักจูงโดยสัญชาตญาณ โดยที่สัญชาตญาณทางเพศจะเป็นพื้นฐานของพัฒนาการในช่วงแรกของชีวิต ซึ่งจะมีศูนย์กลางอยู่ตามส่วนต่างๆของร่างกาย ได้แก่ ปาก ทวารหนัก และ อวัยวะเพศ โดยจะแปรเปลี่ยนไปตามวัย

ตามทฤษฎีจิตวิเคราะห์ เด็กเริ่มที่จะเรียนรู้และถอดแบบ (Identification) บทบาททางเพศเมื่อเด็กอยู่ในขั้นอวัยวะเพศ หรือ “Phallic Stage” (ดังภาพที่ 1) การถอดแบบ (Identification) เกิดในช่วงต้นๆของวัยเด็ก ทั้งเด็กหญิงและเด็กชายต่างมีพัฒนาการบทบาททางเพศไปในแนวเดียวกัน โดยทั่วไปเด็กหญิงและเด็กชายจะมีการถอดแบบจากแม่ก่อน แล้วค่อยๆเปลี่ยนไป เมื่อเขาเริ่มตระหนักว่าอวัยวะเพศของหญิงและชายแตกต่างกัน Freud กล่าวว่า ในขั้น Phallic นี้เด็กหญิงและเด็กชายจะมีพฤติกรรมที่แตกต่างกัน โดยเด็กชายจะเกิดปมออดิปัส (Oedipus Complex) และเด็กหญิงจะเกิดปมอิเล็กตรา (Electra Complex) ซึ่งปม(Complex) ที่กล่าวถึงนี้เป็นความต้องการในจิตไร้สำนึกของเด็กที่อยากจะครอบครองแม่หรือพ่อที่มีเพศตรงข้ามกับเพศของเด็ก และเป็นปฏิปักษ์กับพ่อแม่เพศเดียวกับตน Freud กล่าวว่าเมื่อเด็กหญิงเห็นพี่ชายหรือน้องชายและเพื่อนชายมีอวัยวะเพศที่ใหญ่กว่าของตน ก็จะมีรู้สึกอิจฉาอวัยวะเพศชาย (Penis Envy) และต้องการที่จะมีอวัยวะเพศแบบชาย เด็กหญิงจะหันมาโทษว่าแม่เป็นต้นเหตุที่ทำให้ตนไม่มีอวัยวะเพศแบบชาย จึงหันไปรักพ่อแทนเพราะพ่อไม่มีส่วนรับผิดชอบเรื่องดังกล่าว โดยมีความหวังว่าพ่อจะให้อวัยวะเพศชายแก่ตนเองได้ รวมทั้งต้องการที่จะครอบครองพ่อด้วยซึ่งสิ่งที่เกิดกับเด็กหญิงนี้ คือ ปมอิเล็กตรา (Electra Complex) เด็กจะพยายามแก้ปมนี้โดยการพยายามถอดแบบบุคลิกลักษณะพฤติกรรมของแม่ โดยหวังจะให้พ่อรัก เกิดพัฒนาการลักษณะความเป็นหญิงขึ้นอย่างเด่นชัด ส่วนเด็กชายในขั้นนี้จะเกิดความหลงใหลในอวัยวะเพศชายของตนอย่างมากและเกิดปมออดิปัส (Oedipus Complex) ขึ้นเนื่องจากเด็กชายวัยนี้จะมีความรักและต้องการแม่มาก ในขณะที่เด็กก็รู้ว่าพ่อก็รักและต้องการแม่มากเช่นเดียวกัน ทำให้เกิดความอิจฉาพ่อ และเกิดความวิตกกังวลว่าพ่อจะไม่พอใจ และจะทำโทษด้วยการตัดอวัยวะเพศของตนทิ้ง (Castration anxiety) เด็กชายจึงเกิดความเก็บกด ความปรารถนาในตัวแม่ และหันมาถอดแบบให้เหมือนกับพ่อมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยมีการรับเอาบทบาททางเพศ ค่านิยม และบุคลิกภาพของพ่อมาเป็นของตนเพื่อให้พ่อรัก และในขณะที่เดียวกันก็จะทำให้เขามีคุณสมบัติของพ่อที่ทำให้แม่พอใจอีกด้วย

ภาพที่ 1 - : แสดงการถอดแบบจากพ่อแม่ของเด็กชายและเด็กหญิงตามแนวคิดของ Freud
(ประไพพรรณ ภูมิวุฒิสาร, 2526 อ้างถึงใน วรณภา เพชรพันธ์, 2534)

Freud (1925 อ้างถึงใน Kaplan & Sedney, 1980) ได้กล่าวถึงความแตกต่างทางลักษณะทางกายภาพของผู้ชายและผู้หญิง โดยเฉพาะอวัยวะเพศว่ามีผลต่อพัฒนาการของพฤติกรรมความเป็นชายหรือเป็นหญิงในเด็ก ความแตกต่างของอวัยวะเพศนี้จะทำให้เด็กรับรู้ตนเองในลักษณะความเป็นชายหรือเป็นหญิง และเด็กจะถอดแบบพฤติกรรมของพ่อแม่เพศเดียวกับตน ซึ่งเป็นจุดเริ่มแรกของการพัฒนาพฤติกรรมความเป็นชายหรือความเป็นหญิงในเบื้องต้น

อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของ Freud ก็ได้รับการโต้แย้งอย่างมาก เนื่องจากแนวความคิดในแง่ความแตกต่างทางสรีระเพียงอย่างเดียวไม่สามารถที่จะอธิบายถึงความแตกต่างของพฤติกรรมความเป็นชายหรือความเป็นหญิงได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ เพราะพบว่ายังมีปัจจัยอื่นที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดความแตกต่างของพฤติกรรมความเป็นชายหรือความเป็นหญิงด้วย ดังเช่น การศึกษาของ Mead (1935 อ้างถึงใน ธีระพร อุวรรณโณ, 2525) ซึ่งพบว่าสังคมและวัฒนธรรมมีส่วนในการกำหนดบทบาททางเพศของชายและหญิงให้แตกต่างกันไปด้วย โดย Mead ทำการศึกษาจากชนเผ่าชาวนิวกินี 3 เผ่า ได้แก่ เผ่าอาราเพช (Arapesh) เผ่ามันดูกูมอร์ (Mundugumor) และเผ่าแซมบูลี (Tchambuli)

กล่าวโดยสรุป ทฤษฎีของ Freud เน้นที่ความแตกต่างทางสรีระ โดยเฉพาะอวัยวะเพศว่าเป็นตัวกำหนดความแตกต่างของพฤติกรรมทางเพศของชายและหญิง และเน้นที่การถอดแบบ

(Identification) ของเด็กจากพ่อแม่เพศเดียวกันกับตน เพื่อให้พ่อหรือแม่ที่เป็นตรงข้ามกับตนเกิดความพึงพอใจ แต่ Freud มีได้กล่าวถึงอิทธิพลจากปัจจัยอื่น โดยเฉพาะสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งในปัจจุบันพบว่ามียุทธวิธีร่วมที่สำคัญต่อพัฒนาการของบทบาททางเพศด้วย จึงเป็นเหตุให้ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ถูกโต้แย้งในความบกพร่องดังกล่าว

2. ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory)

Walter Mischel (1966; 1970; 1976 อ้างถึงใน Kaplan & Sedney, 1980) ซึ่งเป็นนักจิตวิทยาการเรียนรู้ทางสังคมได้กล่าวว่า การเรียนรู้พฤติกรรมใดๆ รวมทั้งพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับบทบาททางเพศนั้น ประกอบไปด้วยกระบวนการปฏิบัติ (Performance) โดยที่กระบวนการเรียนรู้จะเกิดขึ้นครั้งแรกจากการสังเกตเห็นตัวแบบ (Model) แสดงพฤติกรรม ซึ่งตัวแบบอาจจะเป็นคนหรือสัญลักษณ์อื่นๆ เช่น การดูโทรทัศน์ อ่านหนังสือพิมพ์หรือนวนิยาย ต่อมาจึงเกิดกระบวนการปฏิบัติตามพฤติกรรมที่สังเกตเห็น โดยมีแรงจูงใจให้กระทำพฤติกรรมนั้นๆ บุคคลเลือกที่จะกระทำพฤติกรรมที่ให้ผลทางบวกต่อตนเองมากกว่าเลือกที่จะกระทำพฤติกรรมที่ให้ผลทางลบ เด็กหญิงและเด็กชายจะเรียนรู้พฤติกรรมต่างๆที่คล้ายคลึงกัน แต่จะแสดงออกในลักษณะใดก็ขึ้นอยู่กับความคาดหวังของสังคมที่มีต่อพฤติกรรมของแต่ละเพศ

ตามแนวทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมนั้น การที่บุคคลจะเรียนรู้พฤติกรรมต่างๆในสังคมจะต้องมีกระบวนการที่จะทำให้การเรียนรู้ทั้งหมด 3 กระบวนการ คือ การสังเกต (Observation) การเลียนแบบ (Imitation) และการเสริมแรง (Reinforcement)

การที่บุคคลจะเรียนรู้บทบาททางเพศได้ จะต้องเป็นผลมาจากประสบการณ์การเรียนรู้ด้วยการสังเกต (Observation) พฤติกรรมที่เหมาะสมสำหรับแต่ละเพศ หลังจากที่เด็กได้สังเกตแล้วก็จะเข้าสู่กระบวนการต่อมาก็คือ การเลียนแบบ (Imitation) โดยเด็กจะเลียนแบบจากตัวแบบ ซึ่งก็คือ พ่อ แม่ หรือ คนเลี้ยงที่มีเพศเดียวกันกับตน การเลียนแบบดังกล่าวมักจะดำเนินควบคู่ไปกับการเสริมแรง (Reinforcement) โดยเด็กจะเลือกที่จะเลียนแบบตัวแบบที่เมื่อเขาเลียนแบบไปแล้วได้รับการเสริมแรงทางบวก เช่น รางวัล หรือ คำชมเชย ซึ่งจะทำให้เด็กเกิดความภาคภูมิใจ และแสดงพฤติกรรมนั้นๆต่อไปอีก ในทางตรงกันข้าม หากเด็กได้รับการลงโทษหรือผลทางลบ หลังจากที่ได้แสดงพฤติกรรมเลียนแบบไปแล้ว เด็กก็จะไม่แสดง

พฤติกรรมนั้นๆอีก ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะทำให้เด็กเรียนรู้ที่จะแสดงพฤติกรรมที่สังคมยอมรับว่าเหมาะสมกับเพศของตน และละเว้นที่จะแสดงพฤติกรรมที่สังคมเห็นว่าไม่เหมาะสมกับเพศของตน (ธีระพร อุวรรณโณ, 2525)

งานวิจัยที่สนับสนุนว่าการเสริมแรงมีอิทธิพลต่อการกระทำพฤติกรรม ได้แก่งานวิจัยในห้องทดลองของ Bandura (1965 อ้างถึงใน Kaplan & Sedney, 1980) การศึกษานี้ทำกับเด็กในวัยก่อนเข้าเรียน โดยจัดให้เด็กดูหนังที่แสดงให้เห็นถึงการกระทำพฤติกรรมก้าวร้าวของผู้ใหญ่ โดยได้รับการเสริมแรงที่แตกต่างกันไป Bandura ได้แบ่งเด็กออกเป็น 3 กลุ่ม กลุ่มที่ 1 ให้ดูหนังที่ผู้แสดงได้รับการลงโทษอย่างรุนแรงหลังจากกระทำพฤติกรรมก้าวร้าว กลุ่มที่ 2 ให้ดูหนังที่ผู้แสดงได้รับรางวัลหลังจากกระทำพฤติกรรมก้าวร้าว ส่วนกลุ่มที่ 3 ให้ดูหนังที่ไม่มีการเสริมแรงใดๆ หลังจากนั้นให้เด็กเล่นกับตุ๊กตาล้มลุกโดยอิสระ ผลจากการสังเกตพบว่า เด็กในกลุ่มที่ 1 มีพฤติกรรมก้าวร้าวน้อยกว่าอีก 2 กลุ่ม และยังพบอีกด้วยว่าเด็กชายจะมีพฤติกรรมก้าวร้าวมากกว่าเด็กหญิง

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า ตัวแบบ (Model) มีความสำคัญในทฤษฎีนี้มาก และตัวแบบที่มีความสำคัญสำหรับเด็กมากที่สุด ได้แก่ พ่อแม่ Mischel (1966; 1970; 1976 อ้างถึงใน Kaplan & Sedney, 1980) กล่าวว่า องค์ประกอบหนึ่งที่มีผลต่อการที่เด็กเลียนแบบพ่อแม่คือ ความมีอำนาจของพ่อแม่นั่นเอง เพราะการเลียนแบบพ่อแม่ทำให้เกิดความรู้สึกว่าตนมีอำนาจเหมือนกับพ่อแม่ แนวคิดนี้ได้รับการสนับสนุนจากนักจิตวิทยาหลายท่าน อาทิ Parsons (1955 อ้างถึงใน Spence & Helmreich, 1978 และ Whiting (1959 อ้างถึงใน Spence & Helmreich, 1978) ซึ่งทั้งสองต่างยืนยันว่า แรงจูงใจที่สำคัญที่ทำให้เด็กเลียนแบบพ่อแม่ คือ อำนาจที่พ่อแม่ใช้ควบคุมพฤติกรรมของเด็ก เช่น การให้รางวัล (Reward) และการลงโทษ (Punishment) ต่อพฤติกรรมต่างๆที่เด็กกระทำ ลงไป นอกจากนี้ยังพบว่าเด็กเลือกเลียนแบบบุคคลต่างๆไม่เหมือนกัน เช่น เด็กจะเลียนแบบ ตัวแบบที่มีอำนาจมากกว่าที่จะเลียนแบบตัวแบบที่มีอำนาจน้อย (Bandura, Ross, & Ross, 1963 อ้างถึงใน Spence & Helmreich, 1978; Mischel & Grusec, 1966 อ้างถึงใน Spence & Helmreich, 1978; Rosenberg, 1965 อ้างถึงใน Kaplan & Sedney, 1980) โดยทั้งเด็กชายและเด็กหญิงจะเลียนแบบพ่อหรือแม่ฝ่ายที่มีลักษณะเด่นกว่าและมีอำนาจมากกว่า

นอกจากนี้ ยังพบอีกด้วยว่าเด็กมีแนวโน้มที่จะเลียนแบบตัวแบบที่มีเพศเดียวกับตนเอง มากกว่าตัวแบบที่เป็นเพศตรงกันข้าม (Bandura, Ross, & Ross, 1963 อ้างถึงใน Maccoby &

Jacklin, 1974; Hetherington & Frankie, 1967 อ้างถึงใน Maccoby & Jacklin, 1974; Maccoby & Wilson, 1957 อ้างถึงใน Maccoby & Jacklin, 1974) และจากงานวิจัยอื่นๆพบว่าเด็กจะเลียนแบบบุคคลที่ตนรับรู้ว่ามีลักษณะบางอย่างเหมือนกับตนเอง (Kohlberg, 1966 อ้างถึงใน Spence & Helmreich, 1978; Lynn, 1969 อ้างถึงใน Spence & Helmreich, 1978; Tiller, 1964 อ้างถึงใน Spence & Helmreich, 1978) นอกจากนั้นการศึกษาของ Stotland, Zander, และ Natsoulus (1961 อ้างถึงใน Spence & Helmreich, 1978) และ Rosekrans (1967 อ้างถึงใน Spence & Helmreich, 1978) พบว่ากลุ่มตัวอย่างเชื่อว่าตัวเองมีลักษณะบางประการเหมือนกับบุคคลที่คิดว่ามีอิทธิพลต่อตัวของเขามากกว่าบุคคลที่ไม่มีอิทธิพลต่อเขา

ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม มีแนวคิดบางส่วนที่คล้ายกับทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของ Freud ในแง่ของการพัฒนาบทบาททางเพศ ทั้งสองทฤษฎีมีแนวคิดที่ว่า บทบาททางเพศมีการพัฒนาเริ่มตั้งแต่วัยแรกๆของชีวิต ซึ่งเป็นระยะที่พ่อแม่มีอิทธิพลต่อเด็กเป็นอย่างมากเด็กจะพัฒนาพฤติกรรมที่มีลักษณะตรงตามเพศจากพ่อแม่ โดย Freud เชื่อว่าพัฒนาการนี้เป็นผลมาจากแรงจูงใจภายใน (Internal motivation) ของเด็ก ในการถอดแบบ (Identification) จากพ่อแม่ที่มีเพศเดียวกับตน ในขณะที่แนวคิดของทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม เน้นไปที่การเรียนรู้จากการสังเกต การเลียนแบบ และการสอนโดยตรง ซึ่งวิธีการเรียนรู้พฤติกรรมของบทบาททางเพศนั้นไม่ได้ต่างไปจากวิธีการเรียนรู้พฤติกรรมอื่นๆของมนุษย์ ดังนั้น แม้ว่าพ่อแม่จะเป็นตัวแบบที่สำคัญอย่างมากในเรื่องของบทบาททางเพศ หากแต่กลุ่มเพื่อนและบุคคลอื่นๆที่ปรากฏอยู่ทั่วไปในโทรทัศน์ ก็อาจเป็นแบบอย่างของเด็กได้ทั้งสิ้น (วรรณภา เพชรพันธ์, 2534)

กล่าวโดยสรุป แนวคิดของทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมเน้นไปที่การเรียนรู้พฤติกรรมต่างๆ รวมทั้งบทบาททางเพศจากบุคคลที่อยู่รอบข้าง ของเด็ก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพ่อแม่ ตลอดจนกระทั่งสื่อมวลชนแขนงต่างๆ โดยเด็กจะอาศัยวิธีการเลียนแบบจากการสังเกตด้วยตนเอง และการสอนโดยตรงจากพ่อแม่หรือบุคคลใกล้ชิด ประกอบกับการได้รับแรงเสริมจากบุคคลที่อยู่รอบๆ ตัว ให้แสดงพฤติกรรมหรือไม่แสดงพฤติกรรมนั้นๆด้วยโดยที่เด็กเลือกที่จะกระทำพฤติกรรมที่ได้รับการเสริมแรงทางบวก และละเว้นที่จะแสดงพฤติกรรมซึ่งนำมาสู่การได้รับผลทางลบต่อตนเอง

3. ทฤษฎีพัฒนาการทางปัญญา (Cognitive Developmental Theory)

ผู้พัฒนาทฤษฎีนี้ คือ Kohlberg โดยได้รับอิทธิพลมาจากทฤษฎีพัฒนาการทางปัญญาของ Piaget Kohlberg กล่าวว่า บทบาททางเพศของเด็กจะเริ่มพัฒนาขึ้นตั้งแต่อายุประมาณ 2-3 ขวบ โดยเด็กจะรู้ว่าตนเป็นเพศชายหรือเพศหญิง และสามารถที่จะบอกเพศของตนได้อย่างถูกต้อง แต่ยังไม่สามารถบอกถึงเพศของตุ๊กตาหรือบุคคลอื่นได้และยังไม่ทราบว่าเพศนั้นเปลี่ยนแปลงไม่ได้ จนกระทั่งในระยะถัดมา เมื่อเด็กเติบโตอย่างเข้าสู่วัยเรียน เด็กจะมีวุฒิภาวะทางปัญญาเพิ่มมากขึ้น เริ่มมีความคงที่ของเอกลักษณ์ทางเพศ โดยเด็กจะรับรู้ว่าเป็นเพศชายหรือเพศหญิงอย่างแท้จริง สามารถจำแนกแยกแยะวัตถุและพฤติกรรมต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง Kohlberg (1966; 1969 อ้างถึงใน Perry & Bussey, 1984) ยังขยายความอีกด้วยว่า ความเข้าใจของเด็กเกี่ยวกับตนเองและบทบาททางเพศจะเปลี่ยนแปลงไปเมื่อเด็กมีวุฒิภาวะสูงขึ้น และมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมเพิ่มมากขึ้น โดยเด็กเริ่มที่จะตระหนักถึงบทบาททางเพศของตน เมื่อเด็กเข้าสู่ระยะพัฒนาการเกิดความคิดรวบยอดอย่างใช้เหตุผลเป็นรูปธรรม (Concrete operation) ซึ่งเด็กจะเรียนรู้ว่าสังคมรอบๆ ตัวเขา ประกอบไปด้วยกลุ่มคนต่างๆ หลายกลุ่ม เช่น กลุ่มคนที่เป็นเด็ก คนชรา ผู้ชาย และผู้หญิง โดยเด็กจะพยายามเข้าร่วมกับกลุ่มที่เด็กคิดว่าเป็นกลุ่มของเขา (Class membership) รวมทั้งมีการเลียนแบบพฤติกรรมทางเพศของเพศเดียวกับตนด้วย เด็กจะยังไม่ทราบว่าเพศนั้นเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ ถึงแม้ลักษณะภายนอกที่ปรากฏของตนจะเปลี่ยนแปลงไปก็ตาม เช่น เปลี่ยนทรงผม หรือเสื้อผ้า ฯลฯ จนกระทั่งเมื่อเด็กอายุประมาณ 6-7 ปี เด็กก็จะมีพัฒนาการของสติปัญญาถึงขั้นที่มีความคงที่ของเอกลักษณ์ทางเพศ (Gender constancy) ซึ่งเป็นลักษณะที่เด็กรู้ว่าเพศบุคคลไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ แม้ว่าจะเปลี่ยนสิ่งภายนอกก็ตาม เช่น ทรงผม หรือกิจกรรม ฯลฯ และในขณะนี้เด็กจะมีความมั่นคงเกี่ยวกับลักษณะทางเพศของตนเอง เนื่องจากเด็กมีความคงที่ของเอกลักษณ์ทางเพศ ทำให้เด็กสามารถสร้างความชอบ และค่านิยมทางเพศของตนได้ เด็กจะถูกจูงใจให้มองถึงความแตกต่างของพฤติกรรมของเพศชายและเพศหญิงแล้วนำมาปฏิบัติให้เหมาะสมกับเพศของตน เพื่อที่จะรักษาเอาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ความเป็นชายหรือความเป็นหญิงของตนเอง

ตัวอย่างงานวิจัยซึ่งทำการศึกษาโดย Kohlberg (1966 อ้างถึงใน วรรณภา เพชรพานิช, 2534) เกี่ยวกับความคงที่ของเอกลักษณ์บทบาททางเพศโดยให้เด็กที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งมีอายุระหว่าง 4-8 ปี ตอบคำถามเมื่อให้เด็กดูภาพของเด็กผู้หญิง โดยถามว่าเด็กในภาพจะกลายเป็น

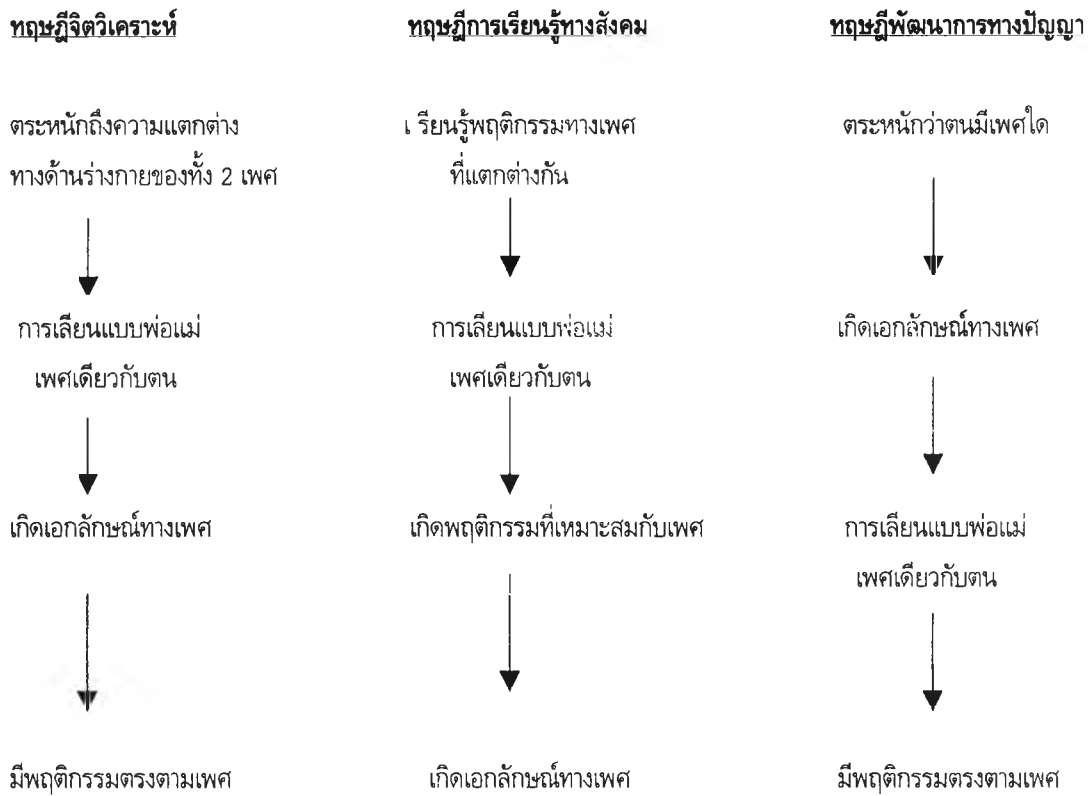
เด็กผู้ชายได้หรือไม่ หากเด็กผู้หญิงคนนั้นชอบใส่เสื้อผ้าของเด็กชาย ผลจากการศึกษาพบว่า เด็ก 4 ขวบส่วนใหญ่ตอบว่าได้ หากเด็กหญิงคนนั้นต้องการ ส่วนเด็ก 7 ขวบ ส่วนใหญ่ตอบว่าไม่ได้ ถึงแม้ว่าเด็กหญิงคนนั้นจะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือเสื้อผ้าภายนอกก็ตาม การวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าเมื่อเด็กเริ่มโตขึ้น เด็กก็จะมีความคิดและความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะความเป็นหญิงและความเป็นชายมากขึ้น และตระหนักได้ว่าเพศไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ แม้ลักษณะภายนอกจะเปลี่ยนแปลงไปก็ตาม ซึ่ง Kohlberg กล่าวว่าการที่เด็กสามารถจัดประเภทได้จะเป็นพื้นฐานของการมีบทบาทที่มีลักษณะเฉพาะแต่ละเพศ (Sex role stereotypes) ต่อไป

จากการที่เด็กมีความคงที่ของมโนทัศน์เกี่ยวกับเพศของตนเอง ทำให้เด็กสามารถที่จะสร้างความชอบและค่านิยมของเพศตนขึ้นมาได้ โดยเริ่มที่จะเลียนแบบบุคคลที่มีเพศเดียวกัน เด็กเริ่มเรียนรู้ที่จะให้คุณค่ากับพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับเพศของตนมากกว่าให้กับพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับเพศตรงข้าม ลักษณะเช่นนี้เรียกว่า การมีเอกลักษณ์บทบาททางเพศ (Sex role identity)

กล่าวโดยสรุป วุฒิภาวะทางสติปัญญาของเด็กจะมีมากขึ้นเมื่อเด็กอายุมากขึ้นซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการพัฒนาบทบาททางเพศ กล่าวคือเมื่อเด็กเริ่มมีความคงที่ของความคิด ความเข้าใจเกี่ยวกับเพศของตน เด็กก็จะสามารถเรียนรู้บทบาททางเพศได้มาก เด็กจะเริ่มเลียนแบบ ตัวแบบซึ่งเป็นบุคคลเพศเดียวกับตน เพื่อต้องการดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ความเป็นชายหรือความเป็นหญิงของตนเอง

จากรายละเอียดของทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการของบทบาททางเพศทั้ง 3 ทฤษฎีสามารถที่จะแสดงเป็นภาพเปรียบเทียบกันเพื่อให้เข้าใจกระจ่างชัดยิ่งขึ้น ดังนี้

ภาพที่ 2 - : แสดงการเปรียบเทียบขั้นตอนของพัฒนาการด้านบทบาททางเพศ ตามแนวทฤษฎี 3 ทฤษฎี ได้แก่ ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม และทฤษฎีพัฒนาการทางปัญญา (Basow, 1982 อ้างถึงใน กรรณิกา เฉลิมกุล, 2534)

ทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาททางเพศตามแนวคิดของ Bem

ทฤษฎีสคีมาด้านเพศ (Gender Schema Theory)

Bem เป็นนักจิตวิทยาที่ศึกษาบทบาททางเพศ และพัฒนาทฤษฎีสคีมาด้านเพศ จุดเริ่มต้นของทฤษฎีนี้ เกิดจากการสังเกตพบว่า เด็กมีพัฒนาการอย่างคงที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ลักษณะความเป็นชายและความเป็นหญิง ตามที่สังคมของเขากำหนดขึ้น (Bem, 1974) โดยที่ Bem มองว่าลักษณะความเป็นชายและลักษณะความเป็นหญิงจะประกอบไปด้วยพฤติกรรมและคุณสมบัติทางบวกหลายประการ รวมกัน ซึ่งจะเป็นคุณสมบัติเฉพาะตัวของเพศชายและเพศหญิงที่แตก

ต่างกันออกไป และเป็นลักษณะอันพึงปรารถนาต่อเพศหนึ่งมากกว่าอีกเพศหนึ่ง การที่จะบอกได้ถึงความเป็นชายและความเป็นหญิงของบุคคลใด ต้องดูจากพฤติกรรมซึ่งบุคคลนั้นสนองตอบต่อเหตุการณ์ต่างๆในสภาพแวดล้อม โดยที่สังคมจะมีมาตรฐานอันเหมาะสมซึ่งจะใช้เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมที่พึงปรารถนาของแต่ละเพศ

Bem (1974; 1979) เชื่อว่าบุคคลที่มีลักษณะที่ตรงตามเพศจะมีการตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมในลักษณะของพฤติกรรมที่เพศของตนพึงกระทำเท่านั้น หากแต่บุคคลที่มีลักษณะแบบแอนโดรจีนีตัส (Androgynous) จะต่างกัน คือ บุคคลประเภทนี้จะมีอิสระในการกระทำพฤติกรรม โดยมีต้องอาศัยมาตรฐานบทบาททางเพศของสังคมเพียงอย่างเดียว ในการกำหนดหนทางของพฤติกรรมที่พึงปรารถนาของบุคคล ซึ่งเป็นผลให้บุคคลประเภทนี้สามารถที่จะปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ต่างๆได้เป็นอย่างดี ความคิดนี้สอดคล้องกับความคิดของ Kagan (1964 อ้างถึงใน Cook, 1985) ซึ่งเชื่อว่าบุคคลที่มีลักษณะตรงตามเพศจะมี มาตรฐานของสังคมเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมที่เหมาะสมสำหรับแต่ละเพศ และบุคคลนั้นจะถูกกระตุ้นให้เชื่อมโยงลักษณะต่างๆของตนเข้ากับมาตรฐานเหล่านั้น

อย่างไรก็ตาม Bem และ Kagan ก็ยังมีความคิดที่ต่างกันอยู่บางประการ Kagan กล่าวว่า การที่บุคคลมีลักษณะตรงตามเพศเป็นสิ่งที่ดี เพราะง่ายต่อการเรียนรู้และแสดงออกถึงคุณลักษณะของตนตามที่สังคมต้องการ Kagan มิได้สนใจบุคคลที่มีเอกลักษณ์ทางเพศที่นอกเหนือจากนี้ แต่สำหรับ Bem แล้วกลับมีความคิดที่ต่างออกไป Bem กล่าวว่า ลักษณะที่ตรงตามเพศนั้นก่อให้เกิดผลทางลบ ทั้งนี้เป็นเพราะบุคคลซึ่งมีความต้องการที่จะทำตามมาตรฐานอันเหมาะสมของสังคมจะขาดความยืดหยุ่นในการแสดงออกของพฤติกรรมซึ่งควรปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งการไม่ยึดอยู่กับบทบาทที่ตรงตามเพศของบุคคลนั้น Bem เรียกลักษณะดังกล่าวนี้ว่า แอนโดรจีนี (Androgyny) ลักษณะนี้จะทำให้บุคคลประสบความสำเร็จในการตอบสนองต่อเหตุการณ์ต่างๆได้มากกว่าและสามารถที่จะปรับตัวเข้ากับสังคมได้ดีกว่าอีกด้วย (Bem, 1976 อ้างถึงใน Cook, 1985)

Bem (1975) ได้พยายามอธิบายเบื้องหลังของการเกิดบทบาททางเพศของบุคคล โดยตั้งทฤษฎีขึ้นมาเพื่อใช้อธิบายข้อสงสัยดังกล่าว ทฤษฎีนี้มีชื่อว่า ทฤษฎีสคีมาด้านเพศ (Gender Schema Theory) (Bem, 1981) ซึ่งเสนอว่า บุคคลมีบทบาททางเพศแตกต่างกันเนื่องจาก การรับข้อมูลต่างๆที่เกี่ยวกับเพศแตกต่างกัน เกิดเป็นสคีมาของตน (Self-schema) สคีมา (Schema) เป็นโครงสร้างทางปัญญา (Cognitive structure) หน้าที่ของสคีมา คือ เป็นเสมือน

โครงสร้างที่มีอยู่ก่อนแล้ว และพร้อมที่จะดูดซับข้อมูลที่ได้รับเข้ามาให้เหมาะสมกับสคีมาเดิมที่มีอยู่ (Bem, 1981; Markus, 1977 อ้างถึงใน Cook, 1985; Markus, Crane, Bernstein & Siladi, 1982 อ้างถึงใน Cook, 1985) กระบวนการจัดการข้อมูลของสคีมา (Schematic Information Processing) เป็นกระบวนการที่มีประสิทธิภาพในการคัดเลือกตีความ และจัดประเภทสิ่งเร้าต่างๆ ดังนั้นกระบวนการสคีมาด้านเพศจึงเปรียบเสมือนกระบวนการในการจัดประเภทของคนตามลักษณะและพฤติกรรมออกเป็น 2 ประเภท คือลักษณะความเป็นชายและลักษณะความเป็นหญิง โดยไม่สนใจความแตกต่างด้านอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับเพศ กล่าวได้ว่าการรับรู้ตามคำอธิบายของทฤษฎีสคีมาด้านเพศ คือ กระบวนการที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลที่ได้รับกับสคีมาของบุคคลที่มีอยู่ก่อนแล้ว ซึ่งจะตีความข้อมูลที่ได้รับว่าเป็นอะไร (Neisser, 1976 อ้างถึงใน Bem, 1981; Taylor & Crocker, in press อ้างถึงใน Bem, 1981)

ทฤษฎีสคีมาด้านเพศของ Bem นี้ ให้ความสนใจต่อเรื่องของความแตกต่างของกระบวนการทางปัญญา (Cognitive processing differences) ระหว่างบุคคลที่มีลักษณะตรงตามเพศ (sex - typed persons) กับบุคคลที่ไม่มีลักษณะตรงตามเพศ (non sex - typed persons) โดยดูจากกระบวนการสคีมาด้านเพศ (Gender schematic processing) บุคคลที่มีลักษณะตรงตามเพศจะจัดระเบียบข้อมูลที่ได้รับในลักษณะที่เกี่ยวข้องกับความเป็นชายและความเป็นหญิง โดยมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดซึ่งส่งผลต่อการจำกัดพฤติกรรมรวมทั้งอัตมโนทัศน์ของบุคคล การพัฒนาบทบาททางเพศของบุคคลลักษณะนี้จะเริ่มจากการเรียนรู้จากสังคมเกี่ยวกับเพศบนพื้นฐานของความแตกต่างระหว่างบทบาททางเพศของเพศชายและเพศหญิงโดยทั่วไปตั้งแต่วัยเด็ก ซึ่งการเรียนรู้ดังกล่าวจะช่วยสอนให้เด็กทราบถึงขอบเขตของบทบาททางเพศของเพศชายและเพศหญิงทำให้เด็กเกิดสคีมาด้านเพศ (Gender schema) ของตนเองขึ้นมา ซึ่งต่อมาเด็กก็จะอาศัยสคีมาด้านเพศนั้นเพื่อนำไปสู่มาตรฐานของลักษณะและพฤติกรรมที่เหมาะสมกับเพศตามที่สังคมกำหนดเอาไว้แล้ว โดยเด็กจะพยายามปฏิบัติไปตามแนวทางที่เป็นลักษณะทางเพศของตนเองอย่างมั่นคงขึ้น การปฏิบัติดังกล่าวนี้เป็นการมีบทบาททางเพศแบบดั้งเดิม คือ ผู้ชายก็จะมีลักษณะพฤติกรรมแบบเพศชาย ผู้หญิงก็จะมีลักษณะพฤติกรรมในแบบของเพศหญิง

รากฐานของทฤษฎีสคีมาด้านเพศ (Gender Schema Theory) มาจากทฤษฎีพัฒนาการทางปัญญา (Cognitive Developmental Theory) Huston (1983 อ้างถึงใน Cook, 1985)

กล่าวว่า ทฤษฎีพัฒนาการทางปัญญา เน้นความแตกต่างของเพศทางกายภาพทำให้เกิดลักษณะที่แตกต่างกันในแต่ละเพศโดยบุคคลจะรับรู้ว่าเป็นเพศใดแล้วจึงค่อยๆ รับเอารูปแบบพฤติกรรมตามเพศของตนเข้าไป ซึ่งรูปแบบอันเหมาะสมกับเพศของตนทำให้เกิดสคีมาด้านเพศ (Gender schema) ส่วนทฤษฎีสคีมาด้านเพศของBem เน้นว่าลักษณะที่แตกต่างกันในแต่ละเพศ มีสาเหตุมาจากการแบ่งแยกของสังคม ทำให้มีผลกระทบต่ออัตมโนทัศน์และพฤติกรรมของบุคคล เมื่อเด็กมีการเรียนรู้ถึงขอบเขตของบทบาททางเพศทั้งของชายและหญิง ทำให้เกิดสคีมาด้านเพศ (Gender schema) ขึ้นมา กล่าวได้ว่าทฤษฎีสคีมาด้านเพศ (Gender Schema Theory)นี้เป็นผลมาจากการกำหนดของสังคมเป็นหลัก นอกจากนี้ Huston ยังได้ชี้ให้เห็นถึงจุดร่วมระหว่างทฤษฎีพัฒนาการทางปัญญา (Cognitive Developmental Theory) และทฤษฎีสคีมาด้านเพศ (Gender Schema Theory) เอาไว้ด้วย กล่าวคือ ทั้งสองทฤษฎีต่างเน้นร่วมกันในเรื่องของโครงสร้างและการทำงานของกระบวนการทางปัญญา (Cognitive processes) ของแต่ละบุคคล โดยที่มีการซึมซับ (assimilate) เอาลักษณะบทบาททางเพศของตนเข้าไปและมีการปรับโครงสร้างทางปัญญาทำให้เกิดอัตมโนทัศน์เกี่ยวกับตนเอง ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะเกิดขึ้นในระยะแรกของชีวิต นอกจากนี้ทั้งสองทฤษฎียังเน้นร่วมกันอีกในเรื่องของอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมที่มีต่อการเรียนรู้บทบาททางเพศของเด็กด้วย

กล่าวโดยสรุป ทฤษฎีสคีมาด้านเพศ (Gender Schema Theory) เป็นทฤษฎีซึ่งเน้นถึงการเปลี่ยนแปลงของระบบโครงสร้างทางปัญญา เกี่ยวกับตนเองของบุคคล โดยจะเกิดการเรียนรู้ถึงความแตกต่างทางเพศและพฤติกรรมต่างๆจากสังคม ตามทฤษฎีนี้ได้แบ่งบุคคลออกเป็น 2 ลักษณะ คือ บุคคลที่ปฏิบัติตามบทบาทซึ่งตรงตามเพศของตน อันเป็นพฤติกรรมที่สังคมให้การยอมรับและสนับสนุน กับบุคคลอีกประเภทหนึ่งซึ่งไม่ยึดติดกับกฎเกณฑ์และความคาดหวังของสังคมมากเท่ากับพวกแรก บุคคลประเภทนี้จะมีความยืดหยุ่นสูงสามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ต่างๆได้ง่ายและเหมาะสมมากกว่าบุคคลประเภทแรกซึ่ง Bem เรียกว่าบุคคลประเภทที่สองนี้ว่าพวกแอนโดรจีนี (Androgyny)

ลักษณะบทบาททางเพศแบบแอนโดรจีนี (Androgyny)

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาททางเพศของ Bem ได้ให้ความสำคัญกับบุคคลผู้ที่มีลักษณะบทบาททางเพศที่มีทั้งลักษณะความเป็นชาย และความเป็นหญิงสูงทั้งสองลักษณะ ซึ่ง Bem เรียกบุคคลที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ว่า บุคคลที่มีลักษณะแอนโดรจีนี (Androgynous person)

Bem (1974) กล่าวว่าบุคคลผู้ที่มีลักษณะแอนโดรจีนี เป็นบุคคลที่มีความยืดหยุ่นสูง มีการผสมผสานระหว่างความเข้มแข็งของผู้ชายและความอ่อนโยนของผู้หญิง ทำให้บุคคลลักษณะดังกล่าวมีความสามารถในการตอบสนองต่อสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างเหมาะสมและประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต และมีสุขภาพจิตที่ดีกว่าบุคคลที่มีบทบาททางเพศลักษณะใดลักษณะหนึ่งเพียงอย่างเดียว

นอกจาก Bem แล้วยังมีผู้วิจัยและนักจิตวิทยาอีกหลายท่านที่ได้ให้ความสนใจและพยายามที่จะอธิบายและให้ความหมายกับลักษณะบทบาททางเพศแบบแอนโดรจีนี อาทิ Kelly และ Worell (1977 อ้างถึงใน Cook, 1985) ซึ่งกล่าวถึงบุคคลผู้ที่มีลักษณะแอนโดรจีนี ไว้ว่า บุคคลประเภทนี้จะมีประสบการณ์อย่างกว้างขวางเกี่ยวกับพฤติกรรมในสถานการณ์ต่างๆ ที่ได้รับการยอมรับจากสังคม บุคคลดังกล่าวจะเป็นผู้ที่มีทักษะในการเลือกและกระทำพฤติกรรมที่จะทำให้ประสบความสำเร็จในการแก้ปัญหา จึงทำให้ได้รับการเสริมแรงทางบวกจากสังคม นอกจากนี้ยังเป็นผู้ที่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมต่างๆ ได้ดีอีกด้วยและในปีเดียวกัน Yager และ Baker (1979 อ้างถึงใน Cook, 1985) ก็ได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับลักษณะแอนโดรจีนีไว้เช่นเดียวกันว่า บุคคลที่มีลักษณะแอนโดรจีนีจะมีความยืดหยุ่น สามารถที่จะปรับตัวให้กับสถานการณ์ และมีสุขภาพจิตที่ดีกว่า ในสภาพสังคมที่ยุ่งเหยิง สับสน และเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ต่อมา Spence และ Helmreich (1978) ได้ให้ความหมายถึงบุคคลที่มีลักษณะแอนโดรจีนี ว่าเป็นผู้ที่มีลักษณะความเป็นชายและความเป็นหญิงในระดับสูง โดยจะมีพฤติกรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จตามจุดมุ่งหมาย มีความกล้าแสดงออก เชื้อมั่นในตนเอง มีความคิดเป็นอิสระ และมีอิทธิพลเหนือบุคคลอื่น ซึ่งลักษณะดังกล่าวแสดงถึงลักษณะความเป็นชาย และยังมีการแสดงออกถึงลักษณะความเป็นหญิงด้วย คือ จะมีความอ่อนโยน เป็นมิตรให้การยอมรับผู้อื่น โอบอ้อมอารีและชอบช่วยเหลือ เป็นต้น

จากงานวิจัยของ Heilbrun (1981) พบว่า ผู้หญิงที่มีลักษณะแอนโดรจีนี จะมีความภาคภูมิใจในตนเองสูง และรับรู้ว่าตนเอง มีความสามารถในการปรับตัวมากกว่าผู้หญิงที่มี

ลักษณะความเป็นหญิงสูงเพียงอย่างเดียว (Feminine) ซึ่งสอดคล้องกับ Bem (1975) ที่ได้กล่าวไว้ว่า บุคคลไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชายที่มีลักษณะความเป็นหญิงสูงเพียงอย่างเดียว จะมีความเสี่ยงต่อการมีความภาคภูมิใจในตนเองต่ำ และไม่สามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นได้ดีพอ

✕ จากการให้ความหมายต่างๆของลักษณะแอนโดรจีนี ช้างต้น สามารถที่จะกล่าวโดยสรุปได้ว่า ลักษณะแอนโดรจีนี หมายถึง การผสมผสานกันอย่างลงตัว เหมาะสมระหว่างลักษณะความเป็นชายและความเป็นหญิง ซึ่งเป็นการรวมกันระหว่างลักษณะทางบวกของความเป็นชายกับความเป็นหญิง จึงทำให้บุคคลที่มีลักษณะดังกล่าวไม่มีข้อจำกัดในการแสดงพฤติกรรมให้ตรงกับบทบาททางเพศและมีความยืดหยุ่นในการแสดงพฤติกรรมให้เหมาะสมตามสถานการณ์ ซึ่งผลจากการมีบุคลิกแบบนี้จึงทำให้เป็นผู้ที่มีสุขภาพจิตที่ดีตามไปด้วย (Bem, 1974)

เมื่อพิจารณาถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาบทบาททางเพศลักษณะแอนโดรจีนี พบว่าปัจจัยที่สำคัญมีอยู่ 3 ปัจจัย ได้แก่ บทบาททางเพศของพ่อแม่ คุณภาพความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว (ได้แก่ พ่อ แม่ ลูก) และการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ จากการศึกษาของ Lipman-Blumen (1972 อ้างถึงใน Kaplan & Sedney, 1980) พบว่าผู้หญิงที่มีบทบาททางเพศแบบแอนโดรจีนีมีแนวโน้มว่าจะมาจากครอบครัวที่พ่อและแม่มีลักษณะเด่น (dominant) เท่าเทียมกัน หรือครอบครัวที่แม่มีลักษณะเด่นมากกว่า ส่วนครอบครัวที่พ่อมีลักษณะเด่นกว่า จะส่งเสริมให้ลูกสาวมีบทบาททางเพศแบบลักษณะความเป็นหญิงสูงเพียงอย่างเดียว (Feminine) จึงอาจกล่าวได้ว่า ลักษณะแอนโดรจีนีของลูกสาวได้รับอิทธิพลมาจากพ่อแม่ที่มีบทบาทเท่าเทียมกันหรือ ได้รับอิทธิพลจากแม่ที่มีบทบาทเด่นในครอบครัวนั่นเอง และยังพบอีกว่าครอบครัวที่พ่อแม่มีลักษณะแอนโดรจีนี ลูกก็จะมีพัฒนาการของบทบาททางเพศลักษณะแอนโดรจีนีตามไปด้วย และครอบครัวประเภทนี้จะเน้นการให้คุณค่าแก่การประสบความสำเร็จสูง มีการรับผิดชอบงานในครอบครัวร่วมกันและมีความเสมอภาคในบทบาทด้วย (Block, von der Lippe, & Block, 1973 อ้างถึงใน Kaplan & Sedney, 1980)

นอกจากนี้การอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ ก็เป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งในการพัฒนาบทบาททางเพศลักษณะแอนโดรจีนีให้แก่ลูก Kelly และ Worell (1976 อ้างถึงใน Kaplan & Sedney, 1980) พบว่า หากเลี้ยงลูกที่เป็นเด็กผู้หญิงให้มีความเป็นอิสระ และมุ่งความสำเร็จ ส่วนเด็กชายเลี้ยงดูให้มีลักษณะของความอ่อนโยนและอบอุ่นจะทำให้เด็กมีพัฒนาการของบทบาททางเพศแบบแอนโดรจีนี ซึ่งผลจากการศึกษานี้สนับสนุนการวิจัยก่อนหน้านี้ของ Stein และ Bailey (1973) ที่สรุปว่าผู้หญิงที่มีบทบาททางเพศลักษณะแอนโดรจีนี จะมีพฤติกรรมมุ่งสัมฤทธิ์

สูง และพบข้อสรุปที่ได้จากการวิจัยหลายๆชิ้น ว่า ปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการพัฒนาบทบาททางเพศลักษณะแอนโดรจีนี คือ การอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ตนเอง

การวัดและการประเมินบทบาททางเพศ

แนวคิดดั้งเดิมเกี่ยวกับการวัดบทบาททางเพศ

เชื่อว่าบทบาททางเพศของชายและหญิงแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด เป็นความต่อเนื่องในเรื่องเดียวกันที่มีสองทิศทาง (Bipolar Continuum) (Constantinople, 1973) กล่าวคือ บุคคลหนึ่งจะมีลักษณะความเป็นชายหรือความเป็นหญิงอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น ถ้าบุคคลนั้นมีลักษณะความเป็นชายสูง ก็จะมีลักษณะความเป็นชายต่ำ และในทางกลับกันถ้าบุคคลนั้นมีลักษณะความเป็นหญิงสูง ก็จะมีลักษณะความเป็นชายต่ำ เครื่องมือที่ใช้ในการวัดจึงประกอบไปด้วยค่าซึ่งเป็นคุณลักษณะที่ตรงข้ามกัน แยกออกเป็น 2 ขั้วโดยขั้วหนึ่งจะเป็นลักษณะของความเป็นชาย อีกขั้วหนึ่งเป็นลักษณะของความเป็นหญิง ข้อคำถามลักษณะนี้ทำให้ผู้ตอบไม่สามารถตอบว่ามีทั้งลักษณะความเป็นชายและความเป็นหญิงในเวลาเดียวกันได้ เพราะถ้าหากประเมินตนเองระหว่างกลางของทั้งสองขั้ว ก็อาจทำให้ตีความไปได้ว่าหมายถึงไม่มีทั้งสองลักษณะ มาตราวัดแบบดั้งเดิมมีลักษณะ ดังแสดงในภาพที่ 3

ภาพที่ 3 - แสดงรูปแบบของมาตราวัดบทบาททางเพศแบบดั้งเดิม

(Kaplan & Sedney, 1980)

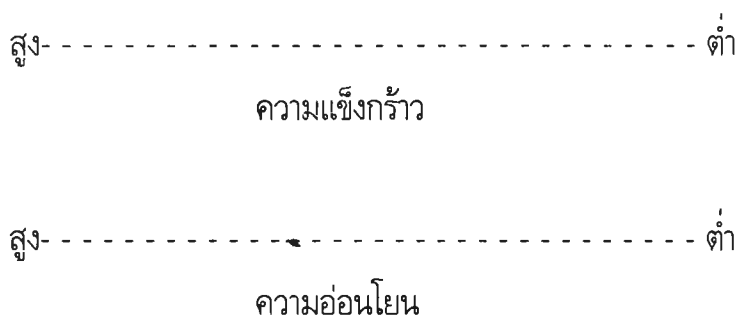
แข็งกร้าว ----- อ่อนโยน

แนวคิดแบบใหม่เพื่อการวัดลักษณะแอนโดรจีนี

เนื่องจากการพัฒนาแนวคิดเกี่ยวกับบทบาททางเพศแบบแอนโดรจีนีขึ้น จึงได้มีการสร้างมาตรวัดขึ้นใหม่ที่สามารถวัดได้ทั้งลักษณะความเป็นชาย ความเป็นหญิง และแอนโดรจีนี แนวคิดแบบใหม่นี้เชื่อว่าลักษณะความเป็นชายและความเป็นหญิงเป็นอิสระจากกัน (Bem, 1975; Constantinople, 1973; Spence, Helmreich, & Stapp, 1975) โดยที่คะแนนความเป็นชายของคนหนึ่งจะไม่สัมพันธ์กับคะแนนความเป็นหญิงของเขา ลักษณะของมาตรวัดตามแนวคิดแบบใหม่เป็นดังแสดงในภาพที่ 4

ภาพที่ 4 - แสดงรูปแบบของมาตรวัดบทบาททางเพศแบบใหม่

(Kaplan & Sedney, 1980)

มาตรในลักษณะนี้ทำให้คะแนนที่ได้จากคนหนึ่งอาจจะสูงทั้งสองลักษณะหรือต่ำทั้งสองลักษณะ หรืออาจมีลักษณะใดลักษณะหนึ่งที่สูงเพียงลักษณะเดียวก็ได้

ความแตกต่างระหว่างแนวคิดดั้งเดิมและแนวคิดแบบใหม่

นอกจากแนวคิดทั้งสองจะแตกต่างกันที่ลักษณะของมาตรวัดดังแสดงให้เห็นข้างต้นแล้ว ยังมีความแตกต่างอีกประการหนึ่งที่สำคัญคือ การใช้เกณฑ์ในการเลือกข้อกระทงที่ใช้วัดลักษณะความเป็นชายและความเป็นหญิง โดยมาตรวัดแบบดั้งเดิมจะเลือกข้อคำถามที่มาจากหน้าที่ชายและหญิงส่วนใหญ่มีพฤติกรรมตอบสนองต่อสภาพการณ์ที่เฉพาะเจาะจงแตกต่างกัน ในขณะที่มาตรวัดแบบใหม่จะถือว่าลักษณะความเป็นชายและความเป็นหญิงเป็นลักษณะที่เป็นนามธรรม

ไม่ใช่พฤติกรรมแท้จริงของชายและหญิง ดังนั้นจึงมีเกณฑ์ในการเลือกข้อคำถามคือเลือกจากลักษณะที่สังคมหรือวัฒนธรรมรับรู้ว่าเป็นลักษณะที่พึงปรารถนาของชายและหญิง (Kaplan & Sedney, 1980)

ตัวอย่างมาตรวัดบทบาททางเพศตามแนวคิดแบบใหม่

มาตรวัดบทบาททางเพศตามแนวคิดแบบใหม่เมื่อวัดลักษณะแอนโดรจีนีมีอยู่มากมาย เช่น Bem Sex Role Inventory (BSRI); Spence, Helmreich and Stapp ' s Personality Attributes Questionnaire (PAQ); Berzins, Welling and Wetter ' s PRF ANDRO Scale และ Heilbrun's Androgyny measures from the Adjective Check List เป็นต้น ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างมาตรวัดที่สำคัญและเป็นที่ยอมรับมาทั้งหมด 2 มาตร ดังรายละเอียดต่อไปนี้

มาตรวัดบทบาททางเพศของ Bem (Bem Sex Role Inventory : BSRI)

มาตรนี้ Bem เป็นผู้สร้างขึ้นเพื่อใช้ในการวิจัยของตนเอง ในปี 1974 มาตรนี้ประกอบไปด้วยข้อกระทงจำนวนทั้งหมด 60 ข้อ เป็นข้อกระทงที่ใช้วัดความเป็นชาย 20 ข้อ วัดความเป็นหญิง 20 ข้อ และเป็นข้อกระทงที่เป็นกลาง 20 ข้อ ซึ่งเป็นการวัดการทำตนให้เป็นที่พึงปรารถนาของสังคม ทางบวก 10 ข้อ ทางลบ 10 ข้อ ผู้ตอบจะต้องเลือกคำคุณศัพท์แต่ละข้อว่าตรงกับลักษณะของตนเองมากน้อยเพียงใด โดยใช้มาตราการตอบแบบ 7 ช่วง จาก 1 ถึง 7 ต่อมา Bem ได้พัฒนาเป็นฉบับย่อ ซึ่งประกอบด้วยข้อกระทง 30 ข้อ แต่มาตรฉบับย่อไม่เป็นที่นิยมนัก

ตัวอย่างข้อกระทง

ข้อกระทงที่แสดงลักษณะความเป็นชาย เช่น เป็นผู้นำ เปิดเผย กล้าแสดงออก ฯลฯ
 ข้อกระทงที่แสดงลักษณะความเป็นหญิง เช่น รักเด็ก อ่อนโยน ชอบช่วยเหลือ ฯลฯ
 ข้อกระทงที่เป็นกลาง เช่น หงุดหงิดง่าย ชอบสังคม เก็บตัว ฯลฯ

มาตรวัดบทบาททางเพศของ Spence, Helmreich และ Stapp

(Personality Attributes Questionnaire : PAQ)

มาตรนี้พัฒนามาจากแนวความคิดเกี่ยวกับบทบาททางเพศ (Sex Role Stereotype) ของ Rosenkrantz, Vogel, Bee, Broverman และ Broverman (1968 อ้างถึงใน Kaplan & Sedney, 1980) มาตรนี้ประกอบไปด้วยข้อกระทงทั้งหมด 54 ข้อ เป็นข้อกระทงที่แสดงลักษณะความเป็นชาย 23 ข้อ ความเป็นหญิง 18 ข้อ และเป็นข้อกระทงที่เป็นลักษณะทั้งของชายและหญิง (Masculine-Feminine) อีก 13 ข้อ ต่อมาได้มีการพัฒนาเป็นฉบับย่อ มาตรที่พัฒนาขึ้นใหม่นี้ประกอบด้วย ข้อกระทงทั้งหมด 24 ข้อ แบ่งเป็นข้อกระทงของแต่ละลักษณะ 8 ข้อ เท่ากัน โดยผู้ตอบจะเลือกว่าในแต่ละข้อแสดงลักษณะที่ตรงกับตัวเขามากน้อยเพียงใด มาตรการตอบเป็นมาตรแบบ 5 ช่วงการตอบจาก 1 ถึง 5

ความคล้ายคลึงกันของมาตร BSRI และ PAQ

1. ทั้งสองมาตรต่างมีพื้นฐานในการคัดเลือกข้อกระทง โดยการใช้การตัดสินจากภาพในความคิดเกี่ยวกับบทบาททางเพศ ซึ่งเป็นพฤติกรรมของชายและหญิงอันพึงปรารถนาของสังคม
2. การใช้คำคุณศัพท์ของทั้งสองมาตรจะอาศัยความแตกต่างระหว่างลักษณะพฤติกรรมของชายและหญิง โดยเพศชายจะเน้นการกระทำที่นำไปสู่ความสำเร็จ เช่น ความกล้าแสดงออก การเป็นผู้นำ ฯลฯ ส่วนเพศหญิงจะมุ่งเน้นที่ลักษณะอันสนับสนุนและเป็นผลดีต่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่น เช่น การไวต่อความรู้สึกของผู้อื่น อ่อนโยน ฯลฯ

วิธีการคิดคะแนนและการแปลผล

1. วิธีการในการคิดคะแนนมาตรของ Bem จะดูที่ความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญระหว่างลักษณะความเป็นชายและความเป็นหญิง คือ ถ้าคะแนนความเป็นหญิงสูงกว่าความเป็นชายอย่างมีนัยสำคัญ หมายความว่าผู้นั้นมีลักษณะความเป็นหญิง หากคะแนนความเป็นชายสูงกว่าก็จะมีลักษณะความเป็นชาย แต่ถ้าทั้งสองอย่างไม่แตกต่าง

ต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ แสดงว่าคนๆนั้นมีลักษณะไม่ชัดเจน (Undifferentiated) ส่วนเมื่อมีคะแนนความเป็นชายและหญิง สูงทั้งคู่แสดงว่าคนๆนั้นมีลักษณะ แอนโดรจีนี

2. **วิธีการคิดคะแนนของ Spence et al. (1975)** เป็นวิธีที่ใช้เทคนิคการแบ่งกลุ่มจากค่ามัธยฐาน (Median Split Technique) โดยรวมคะแนนจากผู้ตอบแต่ละคนในแต่ละลักษณะ แล้วเรียงคะแนนทั้งหมดจากคนที่ได้คะแนนสูงสุดถึงต่ำสุด แบ่งผู้ตอบออกเป็น 2 กลุ่มเท่าๆกัน โดยผู้ที่มีคะแนนความเป็นชายสูงกว่ามัธยฐาน และคะแนนความเป็นหญิงต่ำกว่ามัธยฐาน หมายถึง ผู้มีลักษณะความเป็นชาย (Masculine) และถ้าได้คะแนนในทางกลับกันก็จะเป็นผู้ที่มีลักษณะความเป็นหญิง (Feminine) ส่วนผู้ที่มีคะแนนสูงกว่ามัธยฐานทั้งคู่ จะเรียกว่าผู้ที่มีลักษณะแอนโดรจีนี (Androgynous)และถ้าต่ำทั้งคู่ จะเรียกว่าผู้ที่มีบทบาททางเพศไม่ชัดเจน (Indetermined or Undifferentiated in BSRI)

ภาพที่ 5 - : แสดงการแปลผลคะแนนบทบาททางเพศโดยเทคนิคการแบ่งกลุ่มจากค่ามัธยฐาน (Median Split Technique) จาก Spence และ Helmreich (1978)

		ลักษณะความเป็นชาย	
		สูงกว่ามัธยฐาน	ต่ำกว่ามัธยฐาน
ลักษณะความเป็นหญิง	สูงกว่ามัธยฐาน	กลุ่มที่มีลักษณะความเป็นหญิงและความเป็นชายสูงทั้งคู่ (Androgynous)	กลุ่มที่มีลักษณะความเป็นหญิงสูง (Feminine)
	ต่ำกว่ามัธยฐาน	กลุ่มที่มีลักษณะความเป็นชายสูง (Masculine)	กลุ่มที่มีลักษณะความเป็นหญิงและความเป็นชายต่ำทั้งคู่ (Undifferentiated)

มาตรวัดบทบาททางเพศในประเทศไทย

จากที่ได้สืบค้นมาพบว่า มีผู้ที่ได้พยายามสร้างและพัฒนามาตรวัดบทบาททางเพศเพื่อให้ความเหมาะสมกับสังคมไทยอยู่หลายท่าน ดังต่อไปนี้

นิตยกุล อรรถนุพรรณ (2529) ได้สร้างแบบวัดคุณลักษณะที่เป็นจริงและลักษณะที่พึงปรารถนาของชายและหญิงไทยในปัจจุบันขึ้นมา โดยศึกษาวิธีการสร้างมาจาก Bem Sex Role Inventory (BSRI), Personality Attributes Questionnaire (PAQ) และ Adjective Check List (ACL) ของ Heilbrun (1976) แบบวัดที่ได้ประกอบด้วยข้อกระทงทั้งหมด 97 ข้อกระทง เป็นข้อกระทงที่วัดคุณลักษณะความเป็นหญิง 51 ข้อ และคุณลักษณะความเป็นชาย 46 ข้อ การคิดคะแนนแบ่งเป็น 7 ช่วงคะแนน มีค่าตั้งแต่ 1-7 ตามลำดับ จำนวนเป็นค่าเฉลี่ยรายข้อ โดยไม่มีการจำแนกกลุ่มตัวอย่างออกเป็นประเภทตามบทบาททางเพศ

จากนั้นฉันทิกา ทิมากร (2533), กรรณิกา เกลิมกุล (2534) และวรรณภา เพชรพันธ์ (2534) ต่างก็ได้สร้างมาตรวัดบทบาททางเพศขึ้นมาโดยพัฒนาต่อจากมาตรวัดที่นิตยกุลเคยสร้างไว้ และปรับปรุงตามแนวทางของ Bem โดยนำไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างของแต่ละคน หลังจากนั้นจึงนำมาคัดข้อกระทงด้วยวิธีการทางสถิติ ซึ่งปรากฏว่ามาตรวัดบทบาททางเพศของฉันทิกากรรณิกา และวรรณภา เหลือข้อกระทงที่วัดลักษณะความเป็นชายและความเป็นหญิง และลักษณะที่เป็นกลางอย่างละ 13 ข้อ 12 ข้อ และ 10 ข้อ ตามลำดับ ทั้ง 3 มาตรใช้การสุ่มข้อกระทงทั้งหมดเข้าไปในมาตร ส่วนการคิดคะแนนและแปลผลทั้ง 3 มาตรใช้วิธีการเดียวกัน กล่าวคือ ลักษณะของมาตรเป็นมาตรการตอบแบบ 7 ช่วง จาก “น้อยที่สุด” จนถึง “มากที่สุด” ให้คะแนนจาก 1 - 7 ตามลำดับ และใช้เทคนิคการแบ่งกลุ่มจากค่ามัธยฐาน (Median Split Technique) ในการแบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 4 ประเภทตามลักษณะบทบาททางเพศ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาททางเพศและการประสบความสำเร็จ

Wong et al. (1985) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเอกลักษณ์บทบาททางเพศ (sex role identity) และการประสบความสำเร็จในอาชีพ กลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้หญิงทำงาน จำนวน 66 คน มาตรวัดบทบาททางเพศที่ใช้คือ Bem Sex Role Inventory (BSRI) ผลจากการศึกษาพบว่าผู้ร่วมการทดลองที่มีบทบาททางเพศแบบลักษณะความเป็นผู้หญิงสูงเพียงลักษณะเดียว

(Feminine) ประสบความสำเร็จในอาชีพน้อยกว่าผู้มีบทบาททางเพศแบบลักษณะความเป็นชายสูงเพียงลักษณะเดียว (Masculine) และอนุมานสาเหตุต่อผลลัพธ์ของการทำงานไปที่ความสามารถและความพยายามน้อยกว่าด้วย

สำหรับงานวิจัยในเมืองไทย เท่าที่ได้สืบค้นมา พบว่ายังไม่มีผู้ใดเคยทำการศึกษาตัวแปรบทบาททางเพศกับความสำเร็จในอาชีพแต่อย่างใด

นอกเหนือจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยตรงดังกล่าวแล้ว ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับตัวแปรบทบาททางเพศ และการประสบความสำเร็จ ที่ไม่ได้ศึกษากับกลุ่มตัวอย่างเดียวกันกับผู้วิจัยด้วย เพื่อให้ผู้ศึกษาเข้าใจกระจ่างชัดยิ่งขึ้น

งานวิจัยที่ศึกษาถึงความเกี่ยวข้องกันของบทบาททางเพศกับตัวแปรต่างๆ ได้แก่ การประสบความสำเร็จด้านวิชาการ การนับถือตนเอง การมุ่งความสำเร็จ การมุ่งงานและการแข่งขัน โดยศึกษากับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นวัยรุ่น นักศึกษาระดับปริญญาตรี นักเรียนระดับมัธยมปลาย ทั้งชายและหญิง ผลการศึกษาที่ได้จากงานวิจัยหลายๆชิ้นมีลักษณะสอดคล้องกัน กล่าวคือ พบว่าบทบาททางเพศมีผลกระทบต่อความสำเร็จด้านวิชาการในกลุ่มตัวอย่างเพศหญิง และผู้ที่มีบทบาททางเพศแบบแอนโดรจีเนียส (Androgynous) และแบบลักษณะความเป็นชายสูง (Masculine) จะมีคะแนนสูงสุดในเรื่องของการนับถือตนเอง การมุ่งงาน การมุ่งความสำเร็จ และการแข่งขัน รวมทั้งคะแนนของการประสบความสำเร็จด้านวิชาการด้วย โดยพบว่าผู้ที่มีบทบาททางเพศแบบไม่เฉพาะเจาะจง (Undifferentiated) ได้คะแนนน้อยที่สุด ผลจากการศึกษาชี้ให้เห็นว่าลักษณะความเป็นชายน่าจะเชื่อมโยงไปสู่ความสำเร็จได้ดีกว่า (Basow, 1986; Basu & Chakroborty, 1996; Li, 1981; Pathare & Kanekar, 1990; Prager, 1983)

ในเรื่องของความสำเร็จและความเป็นผู้นำ จากงานวิจัยหลายๆชิ้น ในการศึกษาเกี่ยวกับวัยรุ่นและนักศึกษาระดับปริญญาตรี ทั้งผู้ชายและผู้หญิง พบว่า ผู้ที่มีบทบาททางเพศแบบแอนโดรจีเนียส (Androgynous) และแบบลักษณะความเป็นชายสูง (Masculine) จะมีคะแนนของการประสบความสำเร็จ และการเป็นผู้นำสูงกว่า ผู้ที่มีบทบาททางเพศแบบอื่นๆซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของคุณลักษณะของความเป็นชายนั่นเอง (Basow, 1986; Flaherty & Dusek, 1980; Ziegler, Dusek, & Carter, 1984)

สำหรับประเด็นอื่น ๆ ที่มีการศึกษา โดยเกี่ยวข้องกับการประสบความสำเร็จและบทบาททางเพศ ได้แก่ Cooper และ Robinson (1989) ที่ศึกษาเปรียบเทียบเกม ของเล่น และกิจกรรมในวัยเด็กของนักศึกษาระดับปริญญาตรีทั้งชายและหญิง โดยให้ทำการรายงานตัวเอง ผลการศึกษา

สนับสนุนความคิดที่ว่า กิจกรรมวัยเด็กของผู้ที่มีบทบาททางเพศแบบแอนโดรจีเนียส (Androgynous) และแบบลักษณะความเป็นชายสูง (Masculine) จะมีการพัฒนาทักษะที่มีความจำเป็นต่อการประสบความสำเร็จในด้านคณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์กายภาพ ซึ่งเหมาะกับวิชาชีพที่เป็นของผู้ชาย เช่น นักวิทยาศาสตร์และวิศวกร มากกว่าผู้ที่มีบทบาททางเพศแบบอื่นๆ

Myrsten, Lundberg, Frankenhaeuser, และ Ryan (1984) ศึกษาเกี่ยวกับนักศึกษาปริญญาตรี ชาย 6 คน หญิง 6 คน แบ่งบทบาททางเพศโดยการใช้แบบวัดบทบาททางเพศของ Bem การศึกษาพบว่า ผู้หญิงที่มีบทบาททางเพศแบบแอนโดรจีเนียส (Androgynous) แสดงความสามารถได้ดีกว่าทุกๆคนในกลุ่ม จากการทำงาน 4 ชิ้น จาก 5 ชิ้น

Sargent (1983) พบว่าผู้จัดการที่มีบทบาททางเพศแบบแอนโดรจีเนียส (Androgynous) สามารถจัดการกับอำนาจและการควบคุมได้ในวิถีทางที่เหมาะสม ควบคุมอารมณ์ได้ดี สามารถหาการสนับสนุนได้ง่าย และยินดีให้การสนับสนุนต่อผู้อื่น สามารถอยู่อย่างเป็นตัวของตัวเองโดยไม่ต้องโดดเดี่ยว มีความตั้งใจและเลือกที่จะกระทำหรือไม่กระทำสิ่งใดๆได้อย่างถูกต้อง

Benz, Pfeiffer, และ Newman (1981) ศึกษาโดยให้ครูประเมินว่านักเรียนคนใดบ้างที่ประสบความสำเร็จ โดยที่นักเรียนถูกแบ่งบทบาททางเพศเอาไว้แล้ว ผลการศึกษาพบว่า นักเรียนที่มีบทบาททางเพศแบบแอนโดรจีเนียส (Androgynous) และแบบลักษณะความเป็นชายสูง ถูกครูประเมินว่า ประสบความสำเร็จสูงกว่า นักเรียนที่มีบทบาททางเพศแบบอื่นๆ

Lubinski, Tellegen, และ Butcher (1983) พบว่าลักษณะความเป็นชาย ตามแบบวัดบทบาททางเพศของ Bem มีความสัมพันธ์เชิงบวก กับ ความสามารถในการเข้าสังคม บุคลิกภาพที่ดีและความสำเร็จ ผู้ศึกษาแนะนำว่า ลักษณะของความเป็นชายในแง่ของความมั่นใจในตนเอง และ ปรับตัวได้ ควรได้รับการสนับสนุนให้มีอยู่ในบุคคลทั้งเพศชายและหญิง

Hoffman และ Fidell (1979) ทำการศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มของผู้หญิงที่อยู่ในชนชั้นกลาง ทั้งที่ทำงานและไม่ทำงาน พบว่า ผู้หญิงที่อยู่ในกลุ่มของผู้ที่มีลักษณะความเป็นชายสูง (Masculine) และ แบบแอนโดรจีเนียส (Androgynous) มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมในระดับที่สูงกว่า มีการศึกษาสูงกว่า รายได้สูงกว่า และทำงานในแบบเต็มเวลาในจำนวนที่มากกว่า เมื่อเปรียบเทียบกับผู้หญิงที่มีบทบาททางเพศแบบอื่นๆ อย่างไรก็ตามในการศึกษานี้ ระดับฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม วัดจากอาชีพของสามีในกรณีของผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว และรายได้ ก็หมายถึงรายได้รวมของครอบครัว ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างเอกลักษณ์บทบาททางเพศ และความสำเร็จในอาชีพของผู้หญิงทำงาน ยังคงมีส่วนที่ขึ้นอยู่กับความสำเร็จในอาชีพของสามีด้วย

จากตัวอย่างงานวิจัยที่กล่าวไปทั้งหมด จะเห็นได้ว่าสอดคล้องกับสมมติฐานของผู้วิจัย
อย่างไรก็ตาม การศึกษาเกี่ยวกับประเด็นอื่นๆ ที่เกี่ยวกับบทบาททางเพศก็ยังคงน่าสนใจ และน่า
ศึกษาต่อไป นอกจากนี้ในเรื่องของบทบาททางเพศและการประสบความสำเร็จแล้ว ผู้วิจัยยังสนใจที่
จะศึกษาถึงเรื่องการอนุมานสาเหตุด้วย ซึ่งรายละเอียดของแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่
เกี่ยวข้องจะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

ดังที่ได้กล่าวเอาไว้ในตอนต้น การศึกษาเรื่องการอนุมานสาเหตุของผู้หญิงที่มักจะพบว่า
อนุมานสาเหตุของผลลัพธ์จากการกระทำไปที่ยังปัจจัยภายนอก ซึ่งมีการอธิบายสาเหตุในแง่ของ
บทบาททางเพศ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึง การอนุมานสาเหตุของความสำเร็จในอาชีพ
ของผู้หญิงทำงาน ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับการอนุมานสาเหตุจะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อจากนี้

แนวคิดเกี่ยวกับการอนุมานสาเหตุ

ความหมายของ “การอนุมานสาเหตุ” (Attribution)

การอนุมานสาเหตุ เป็นคำศัพท์ภาษาไทยที่ใช้แทนคำว่า “Attribution” ซึ่งนอกจากการ
ใช้คำว่า “การอนุมานสาเหตุ” แล้ว ยังมีผู้ใช้คำในภาษาไทยอื่นๆอีกหลายคำ อาทิ การระบุสาเหตุ
การปรุงแต่ง การอ้างสาเหตุ การยกสาเหตุ เป็นต้น

การอนุมานสาเหตุ เกิดจากการที่มนุษย์มีความใส่ใจต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัว
และพยายามที่จะอธิบายสาเหตุที่ทำให้เกิดเหตุการณ์เหล่านั้น ซึ่งต่อมาการอนุมานสาเหตุดังกล่าว
จึงได้ถูกพัฒนาขึ้นเป็นทฤษฎีการอนุมานสาเหตุ (Attribution theory) โดยนักจิตวิทยาหลายท่าน

Frize Heider เป็นนักจิตวิทยาสังคมคนแรกที่ริเริ่มการศึกษาในเรื่องนี้ Heider ได้เสนอ
แนวคิดเกี่ยวกับการอนุมานสาเหตุเป็นครั้งแรกในหนังสือชื่อ “The Psychology of
Interpersonal Relations” ซึ่งตีพิมพ์ในปี ค.ศ.1958 แนวคิดดังกล่าวนี้เป็นแนวคิดที่พยายาม
จะอธิบายถึงสาเหตุของการกระทำต่างๆของมนุษย์ โดยคำอธิบายส่วนมากเป็นไปในทางใดทาง
หนึ่งในสองทาง คือ อธิบายด้วยสาเหตุจากภายใน (Internal attribution) ซึ่งเป็นปัจจัยส่วน
บุคคลหรืออธิบายด้วยสาเหตุจากภายนอก (External attribution) ซึ่งเป็นปัจจัยจากสภาพ
แวดล้อมทฤษฎีการอนุมานสาเหตุของ Heider นี้ นับว่าเป็นทฤษฎีการอนุมานสาเหตุในระยะแรก
เริ่ม และยังเป็นแนวทางให้นักจิตวิทยาคนอื่น ๆ นำมาสร้างเป็นทฤษฎีใหม่ ๆ ขึ้นในเวลาต่อมา

(ธีระพร อุวรรณโณ, 2534) นอกจากนี้ Heider ยังได้ให้คำนิยามของการอนุมานสาเหตุเอาไว้ด้วย ซึ่งจากคำพูดของเขาที่ได้ให้สัมภาษณ์ในปี 1976 ธีระพร อุวรรณโณ (2534, หน้า 300) ได้ประมวลนิยามที่ Heider ได้กล่าวไว้ในครั้งนั้น ได้ดังนี้ “ การอนุมานสาเหตุ คือ การสร้างการเชื่อมโยง หรือ ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์บางอย่างและแหล่งที่มาซึ่งทำให้เกิดเหตุการณ์นั้น ”

ต่อมา Shaw และ Costanzo (1982 อ้างถึงใน ธีระพร อุวรรณโณ, 2534, หน้า 300) ได้ให้นิยามของการอนุมานสาเหตุที่กว้างขึ้นและครอบคลุมความหมายที่ Heider ให้นั้นคือ กระบวนการอนุมานสาเหตุ (Attribution Process) คือ “ กระบวนการที่ครอบคลุมความใส่ใจ ความคิดเกี่ยวกับและความเข้าใจของผู้รับรู้ต่อ “เหตุการณ์” ที่รับรู้ เหตุการณ์ที่เป็นเป้าหมายของการรับรู้อาจประกอบด้วยการกระทำของผู้อื่น การกระทำของตนเอง และ/หรือ ผลที่เกิดขึ้นจากสภาพแวดล้อม ทฤษฎีการอนุมานสาเหตุ มักเกี่ยวข้องกับกระบวนการและแบบแผนที่ผู้รู้นำมาใช้ในการระบุสาเหตุ (assigning causes) ของเหตุการณ์เหล่านั้น ”

จากนิยามของ Shaw และ Costanzo ดังกล่าวจะเห็นได้ว่าเป็นนิยามที่ครอบคลุมการอนุมานสาเหตุสองประเภท คือ การอนุมานสาเหตุของพฤติกรรมมนุษย์ และการอนุมานสาเหตุที่เกี่ยวกับสิ่งอื่น ๆ ในสภาพแวดล้อม ซึ่งจากการศึกษาพบว่า การอนุมานสาเหตุประเภทแรกเป็นประเภทที่ศึกษากันเป็นส่วนมากในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม แม้นักจิตวิทยาสังคมที่ศึกษาเรื่องการอนุมานสาเหตุจะศึกษาในแง่การอนุมานสาเหตุของพฤติกรรมมนุษย์กันเป็นส่วนมาก แต่ส่วนใหญ่ก็ยังใช้นิยามแนวกว้างดังกล่าว (ธีระพร อุวรรณโณ, 2534)

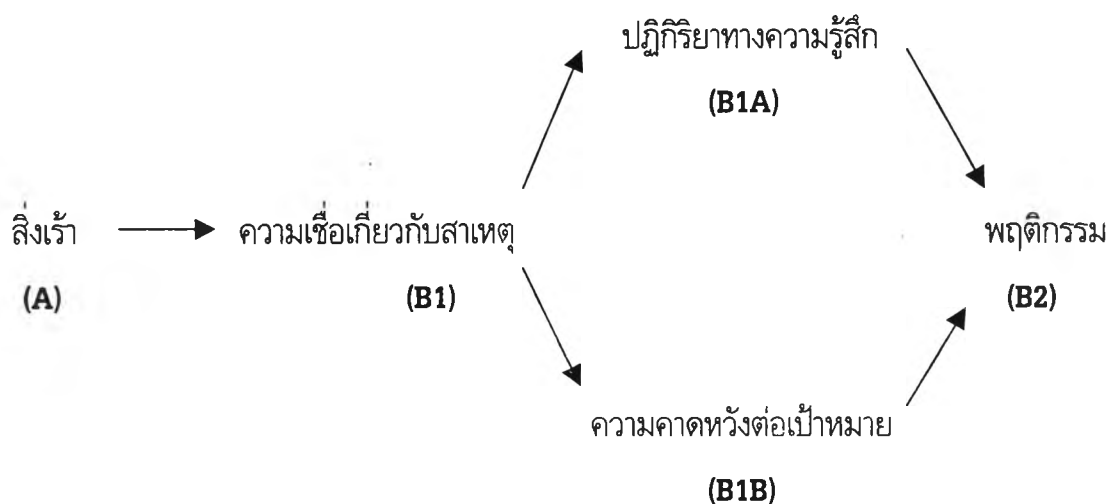
Bernard Weiner (1979; 1980a; 1985; 1986) เป็นผู้ที่ได้พัฒนาทฤษฎีผลการอนุมานสาเหตุ (Attributional Theory) ขึ้นมาจากแนวคิดเดิมของทฤษฎีการอนุมานสาเหตุของ Heider (1958) และทฤษฎีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ (Achievement Motivation Theory) ของ Atkinson (1958; 1964) ทฤษฎีของ Weiner ให้ความสำคัญหัวข้อทางจิตวิทยาที่สำคัญ 2 ประการ ได้แก่ เรื่องการอนุมานสาเหตุและแรงจูงใจ โดยที่ แรงจูงใจ หมายถึง บางสิ่งบางอย่างที่เกิดขึ้นภายในอินทรีย์ ซึ่งกระตุ้นให้เกิดการกระทำและเป็นการกระทำที่มีเป้าประสงค์ (โยธิน คันสนยุท, 2531) ส่วนการอนุมานสาเหตุ คือ การรับรู้สาเหตุของเหตุการณ์ (event) หรือผลกรรม (outcome) ที่เกิดขึ้น หรืออาจกล่าวถึงการอนุมานสาเหตุในลักษณะของวิถีทางซึ่งบุคคลใช้ตอบคำถามด้วยคำว่า “ทำไม” (Why) นั่นเอง (Kelly, 1982) สรุปก็คือแนวความคิดของ Weiner นั้น เป็นแนวคิดที่พยายามจะอธิบายปฏิกริยาด้านความรู้สึกและสติปัญญาของบุคคลที่มีต่อความสำเร็จ หรือ ความล้มเหลวในการทำงานเกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์ของตนเป็นการอนุมานสาเหตุ

ของความสำเร็จและความล้มเหลวที่ใช้อธิบายว่า “ทำไมผลลัพธ์จึงเป็นเช่นนั้น” Weiner (1979; 1985; 1986) ได้ให้ความหมายของการอนุมานสาเหตุ ไว้เช่นเดียวกัน คือ การอนุมานสาเหตุ หมายถึง การค้นหา หรือ การรับรู้สาเหตุของบุคคลเกี่ยวกับเหตุการณ์ หรือ การกระทำว่า ทำไมเหตุการณ์ หรือ การกระทำนั้นจึงเกิดขึ้น

กล่าวโดยสรุป จากการได้ให้ความหมายของการอนุมานสาเหตุที่ได้กล่าวไปข้างต้น ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า “การอนุมานสาเหตุ” หมายถึง การรับรู้ และทำความเข้าใจต่อผลของการกระทำ หรือ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นของบุคคลว่ามีสาเหตุมาจากอะไร ซึ่งการรับรู้นี้จะส่งผลต่อความรู้สึกและพฤติกรรมของบุคคลในเวลาต่อมา

การศึกษาเกี่ยวกับการอนุมานสาเหตุของความสำเร็จในอาชีพของผู้หญิงทำงานในครั้งนี้ของผู้วิจัย ได้ศึกษาตามแนวทางทฤษฎีผลการอนุมานสาเหตุของ Weiner ทฤษฎีนี้มีความเชื่อว่าสาเหตุของความสำเร็จหรือความล้มเหลวมีอิทธิพลต่อความคาดหวังต่อเป้าหมาย ปฏิกริยาทางความรู้สึกรวมถึงพฤติกรรมที่ตามมา (Bell-Gredler, 1986; Weiner, 1972; 1980b) ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุ และปฏิกริยาที่เกิดขึ้นภายหลังนั้นสามารถแสดงได้ดังภาพที่ 6 กล่าวคือ เมื่อมีสิ่งเร้า (A) เข้ามากระตุ้นความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุของความสำเร็จหรือความล้มเหลว (B1) ที่เกิดขึ้นจากการกระทำของบุคคล ความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุนั้นจะก่อให้เกิดปฏิกริยาทางความรู้สึก (B1A) และความคาดหวังต่อเป้าหมาย (B1B) ซึ่งทั้งปฏิกริยาทางความรู้สึกและความคาดหวังต่อเป้าหมายนี้จะทำให้เกิดพฤติกรรม (B2) ตามมาในที่สุด

ภาพที่ 6 :- แสดงความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุ ปฏิกริยาทางความรู้สึก ความคาดหวังต่อเป้าหมาย และพฤติกรรม (Weiner, 1980b)

มนทัศน์ “การอนุมานสาเหตุ” นั้น มีรายละเอียดปลีกย่อยมากมาย ในส่วนของงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาเพียงว่า ผู้หญิงที่ประสบความสำเร็จในอาชีพจะระบุสาเหตุของความสำเร็จไปที่อะไร ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอกกล่าวถึงบางส่วนของทฤษฎีผลการอนุมานสาเหตุของ Weiner เท่าที่จะใช้เป็นประโยชน์ในการทำความเข้าใจต่องานวิจัยชิ้นนี้เท่านั้น ซึ่งส่วนที่จำเป็นต้องนำมากล่าวถึง ก็คือ เรื่องการรับรู้สาเหตุ

การรับรู้สาเหตุ (Causal Perception)

เริ่มแรกทีเดียว ทฤษฎีผลการอนุมานสาเหตุของ Weiner ได้กล่าวถึงการรับรู้สาเหตุของความสำเร็จและความล้มเหลวในบริบทที่เกี่ยวกับการฝึกสมรรถิ์ โดย Weiner, Frieze, Kulka, Reed, Rest และ Rosenbaum (1971 อ้างถึงใน Weiner, 1979) ระบุว่า สาเหตุหลักๆที่บุคคลนำมาใช้ในการอธิบายถึงความสำเร็จหรือความล้มเหลว ได้แก่ ความสามารถ ความพยายาม ความยากของงาน และโชค โดยที่บุคคลมีวิธีการตัดสินสาเหตุเหล่านี้จาก การประเมินระดับความสามารถของตนเอง การใช้ความพยายามของตนเอง ลักษณะความยากหรือง่ายของงานนั้นๆ และปริมาณกับทิศทางของโชคที่เคยเกิดขึ้น

การอธิบายสาเหตุของแต่ละบุคคลจะแตกต่างกันไปตามการรับรู้ การคาดหวังถึงความสำเร็จหรือความล้มเหลวในอนาคต มีพื้นฐานมาจากการรับรู้ของบุคคลถึงระดับความสามารถของตนเองที่สัมพันธ์กับความยากง่ายของงาน รวมทั้งการประเมินถึงความพยายามและการทำนายเกี่ยวกับโชค นอกจากนี้สาเหตุหลัก 4 ประการดังกล่าวนี้ งานวิจัยในระยะต่อมาพบว่ายังมีสาเหตุอื่นๆอีกที่บุคคลนำมาใช้ในการอธิบายถึงความสำเร็จและความล้มเหลว ได้แก่ อารมณ์ ความเหนื่อยล้า ความเจ็บป่วย และความมีอคติ เป็นต้น ดังนั้นการระบุสาเหตุเพียง 4 ประการเพื่อใช้ในการอนุมานสาเหตุจึงอาจเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องเท่าใดนัก (Weiner, 1979)

การรับรู้สาเหตุหรือการรับรู้คุณลักษณะของสาเหตุนั้น ได้มีการศึกษากันมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งพอจะจำแนกออกได้ตามลักษณะแนวคิด ที่แบ่งการรับรู้คุณลักษณะของสาเหตุออกเป็นมิติ ได้ทั้งหมด 3 แบบ ได้แก่

การรับรู้คุณลักษณะของสาเหตุแบบ 1 มิติ

การศึกษาวิจัยในระยะแรก มีพื้นฐานบนข้อสมมติที่ว่า การรับรู้สาเหตุของพฤติกรรมตั้งอยู่บนการรับรู้คุณลักษณะของสาเหตุแบบ 1 มิติ ผู้ริเริ่มศึกษาตามแนวคิดนี้อย่างเป็นระบบ คือ Heider (1958) กล่าวว่า ผลที่เกิดจากการกระทำเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับกลุ่มของเงื่อนไข 2 ประการ คือ ปัจจัยภายในตัวบุคคล และจากสภาพแวดล้อม การแบ่งลักษณะดังกล่าวนี้ ก็คือ การแบ่งสาเหตุเป็นมิติเหตุภายใน (Internal) และมิติเหตุภายนอก (External) นั่นเอง

แนวคิดที่สำคัญเกี่ยวกับการรับรู้คุณลักษณะของสาเหตุแบบ 1 มิติ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายอีกแนวคิดหนึ่งก็คือ แนวคิดเรื่องอำนาจการควบคุม (Locus of control) ของ Julian B. Rotter (1966) โดยแนวคิดนี้เป็นการเสนอในลักษณะของความเชื่อของบุคคลจากการรับรู้การได้รับการเสริมแรงหลังจากที่ได้กระทำพฤติกรรมใน 2 ลักษณะ คือ

1) ความเชื่อในออตลิซิต (Internal locus of control)

กล่าวคือ บุคคลที่มีความเชื่อในลักษณะนี้ จะมีความเชื่อว่า ตัวเสริมแรงที่ได้รับจากการแสดงพฤติกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดของตนเองนั้น เป็นผลเนื่องมาจากพฤติกรรมของตนเอง หรือความสามารถของตนเอง (Rotter, 1966)

2) ความเชื่อในปรลลลลลล (External locus of control)

กล่าวคือ บุคคลที่มีความเชื่อลักษณะนี้ จะมีความเชื่อว่า ตัวเสริมแรงที่ได้รับจากการแสดงพฤติกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดของตนเองนั้น เป็นผลมาจาก ความบังเอิญ โชคชะตา การควบคุมจากผู้อื่น หรืออำนาจต่างๆที่แวดล้อมตัวบุคคล (Rotter, 1966)

จากแนวคิดของ Heider และ Rotter ดังกล่าวจะเห็นได้ว่ามีความคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ เป็นการพิจารณาตามที่มาของสาเหตุว่า เป็นปัจจัยภายในตัวบุคคลหรือเป็นปัจจัยที่อยู่ภายนอกตัวบุคคล เช่น บุคคลรอบข้าง สภาพแวดล้อม เป็นต้น นอกจากนี้แนวคิดทั้งสองแล้ว ยังมีอีกแนวคิดหนึ่งที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน คือ แนวคิดของ De Charms (1968) แนวคิดนี้เสนอว่าบุคคลแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1) บุคคลที่มีความเชื่อว่า ตนเองสามารถกำหนดพฤติกรรมของตนเองได้ และสาเหตุของพฤติกรรมที่ตนแสดงออกมานั้นเกิดมาจากอำนาจการควบคุมที่มีอยู่ภายในตนเอง De Charms เรียกบุคคลประเภทนี้ว่า ชุน (Origin)

2) บุคคลที่มีความเชื่อว่า การกระทำของตนเองนั้นถูกกำหนดหรือควบคุมจากบุคคลอื่นหรือเงื่อนไขอื่นภายนอก บุคคลประเภทนี้เรียกว่า เบี้ย (Pawn)

De Charms ยังได้กล่าวถึงบุคคล 2 ประเภท นี้ในแง่ของความแตกต่างของการจูงใจด้วย กล่าวคือ การจูงใจของบุคคลประเภท “ชุน” เป็นการจูงใจที่เกิดขึ้นจากภายในตัวของเขาเอง (Intrinsically motivated) ส่วนบุคคลประเภท “เบี้ย” จะเป็นการถูกจูงใจจากสิ่งภายนอก (Extrinsically motivated)

การศึกษาในระยะต่อมาพบว่า การรับรู้คุณลักษณะของสาเหตุแบบ 1 มิตินี้มีปัญหาเกี่ยวกับการอธิบายผล กล่าวคือ ไม่สามารถที่จะอธิบายผลที่เกิดขึ้นในภายหลังได้อย่างเพียงพอ เนื่องจากพบว่า ทั้งที่ผลกรรมได้รับการอนุเคราะห์สาเหตุซึ่งอยู่ในมิติเดียวกันแต่กลับมีผลที่เกิดขึ้นตามมาภายหลังในลักษณะที่แตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น ความคาดหวังความสำเร็จในอนาคตของบัณฑิตหลังจากประสบความล้มเหลวจากการหางานทำ และมีการอนุเคราะห์สาเหตุไปสู่การขาดความพยายามและความสามารถ ซึ่งสาเหตุทั้งสองเป็นสาเหตุที่เกิดจากปัจจัยภายในเช่นเดียวกัน แต่ปรากฏว่า การอนุเคราะห์สาเหตุความล้มเหลวไปสู่การขาดความสามารถ ทำให้เกิดความคาดหวังว่าจะประสบความล้มเหลวอีกในอนาคต ในขณะที่การอนุเคราะห์สาเหตุความล้มเหลวไปที่การขาดความพยายามจะมีผลต่อความคาดหวังในอนาคต ในลักษณะที่ต่างไปจากเดิม เนื่องจากบุคคลจะรับรู้ว่าจะตนเองสามารถเปลี่ยนลักษณะการใช้ความพยายามของตนเองได้ (Eswara, 1972 อ้างถึงใน Bell-

Gredler, 1986; McMahan, 1973; Rosenbuam, 1972 อ้างถึงใน Bell-Gredler, 1986;

Weiner, Neirerberg, & Goldstein, 1976 อ้างถึงใน Bell-Gredler, 1986)

ด้วยเหตุนี้เอง จึงนำไปสู่การวิเคราะห์เพื่อหาคำตอบสำหรับสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นคือการนำไปสู่ความคิดที่ว่า โครงสร้างของสาเหตุควรมีมากกว่า 1 มิติ

การรับรู้คุณลักษณะของสาเหตุแบบ 2 มิติ

ผู้ที่เสนอแนวคิดนี้ คือ Weiner et al. (1971 อ้างถึงใน Weiner, 1986) โดยเสนอว่า เหตุผลที่ควรจะมีการกำหนดโครงสร้างของสาเหตุ เป็น 2 มิติ เนื่องมาจากความแตกต่างกันของสาเหตุที่อยู่ในมิติเดียวกัน กล่าวคือ ในมิติเดียวกัน บางสาเหตุมีลักษณะคงที่แต่บางสาเหตุกลับเปลี่ยนแปลงไปเปลี่ยนมาได้ ดังคำกล่าวของ Heider ที่กล่าวถึงความแตกต่างระหว่างความสามารถ ซึ่งถูกรับรู้ว่าเป็นสิ่งคงที่ กับความพยายามและอารมณ์ที่ถูกรับรู้ว่าเป็นสิ่งที่สามารถเปลี่ยนแปลงไปได้จากขณะหนึ่งไปสู่อีกขณะหนึ่ง ซึ่งสาเหตุที่อยู่ในมิติภายนอกก็พบผลเช่นเดียวกัน โดยพบว่า ความยากของงานเป็นลักษณะที่คงที่ ในขณะที่โชคหรือโอกาสเป็นสิ่งที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้

Weiner et al. ได้อธิบายถึงโครงสร้างของสาเหตุ แบบ 2 มิติ ในลักษณะลำดับชั้นแบบ 2X2 โดยที่มิติแรกของสาเหตุ คือ มิติที่มาของสาเหตุ โดยแบ่งเป็นมิติเหตุภายในและมิติเหตุภายนอก ส่วนมิติที่สอง คือ มิติความคงที่ของสาเหตุ โดยแบ่งเป็นมิติความคงที่และมิติความไม่คงที่ของสาเหตุ ดังแสดงให้เห็นดังภาพที่ 7

ภาพที่ 7 - แสดงโครงสร้างแบบ 2X2 สำหรับการรับรู้สาเหตุของผลสัมฤทธิ์

(Weiner et al., 1971 อ้างถึงใน Weiner, 1986)

	มิติเหตุภายใน	มิติเหตุภายนอก
มิติความคงที่	ความสามารถ (Ability)	ความยากของงาน (Task Difficulty)
มิติความไม่คงที่	ความพยายาม (Effort)	โชค (Luck)

ตามแนวคิดการแบ่งโครงสร้างของสาเหตุเป็น 2 มิตินี้ สามารถอธิบายถึงการอนุมานสาเหตุและผลที่ตามมาภายหลัง ได้กว้างขวางกว่า การแบ่งแบบ 1 มิติ หากแต่ก็ยังพบว่ามีปัญหาบางประการเกิดขึ้น ซึ่งนำไปสู่การวิเคราะห์โครงสร้างของสาเหตุใหม่อีกครั้งหนึ่ง

การรับรู้คุณลักษณะของสาเหตุแบบ 3 มิติ

ผู้นำเสนอแนวคิดนี้ คือ Rosenbaum (1972 อ้างถึงใน Weiner, 1979; 1986) เหตุผลที่ Rosenbaum เสนอว่าควรมีมิติที่ 3 ก็คือ พบว่ามีลักษณะบางอย่างที่แตกต่างกันเกิดขึ้นในสาเหตุที่อยู่ในมิติความไม่คงที่และมิติภายใน กล่าวคือ บางสาเหตุเป็นลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ตามความปรารถนาในทันที เช่น ความเหน็ดเหนื่อย หรือ อารมณ์ ส่วนบางสาเหตุสามารถเปลี่ยนแปลงได้ เช่น ความพยายาม ซึ่งความแตกต่างในลักษณะดังกล่าวนี้ไม่สามารถจัดเข้าสู่ลักษณะของสาเหตุในมิติที่มาของสาเหตุ หรือ มิติความคงที่ของสาเหตุได้จึงจำเป็นต้องเพิ่มมิติใหม่ขึ้นมาอีก 1 มิติ คือ มิติของเจตนา (Intentionality) (Rosenbaum, 1972 อ้างถึงใน Weiner, 1979; 1986) โดยแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ มิติของเจตนา (Intentional) และมิติของความไม่เจตนา (Unintentional)

Weiner (1986) ได้ศึกษาตามแนวทางดังกล่าว แล้วพบข้อบกพร่องของการอธิบายสาเหตุในมิติเจตนาของ Rosenbaum (1972 อ้างถึงใน Weiner, 1979; 1986) อย่างไรก็ตาม Weiner ก็ได้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดจากการแบ่งโครงสร้างของสาเหตุเป็น 2 มิติ เช่นเดียวกัน จึงได้คิดมิติใหม่เพิ่มขึ้นมา (Weiner, 1986) เรียกว่า มิติความสามารถในการควบคุมสาเหตุ (Controllability) ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ สาเหตุที่ควบคุมได้ (Controllable) และสาเหตุที่ไม่สามารถควบคุมได้ (Uncontrollable) ดังแสดงให้เห็นภาพโครงสร้างของสาเหตุแบบ 3 มิติ ได้ดังภาพที่ 8

ภาพที่ 8 :- แสดงสาเหตุของความล้มเหลวและความล้มเหลว จำแนกตามมิติของสาเหตุ 3 มิติ
(ดัดแปลงจาก Weiner, 1986)

ความสามารถในการควบคุมสาเหตุ	เหตุภายใน		เหตุภายนอก	
	คงที่	ไม่คงที่	คงที่	ไม่คงที่
สามารถควบคุมได้	ความพยายามแบบถาวร	ความพยายามชั่วคราว	ความมีอคติของผู้อื่น	การช่วยเหลือจากบุคคลอื่น
ไม่สามารถควบคุมได้	ความสามารถ	อารมณ์	ความยากของงาน	โชค

เนื่องจากอาจเกิดความสับสน จากการใช้คำเรียกมิติ ที่คล้ายคลึงกัน เช่น เรื่องอำนาจการควบคุม (Locus of Control) ที่เสนอโดย Rotter (1966) ซึ่งอาจสับสนกับมิติที่มา (Locus) และมิติการควบคุม (Control) ของ Weiner ดังนั้น Weiner (1986) จึงแสดงความชัดเจน โดยการนำเสนอชื่อเรียกใหม่ให้กับมิติทั้ง 3 ของเขา ดังนี้

- 1) มิติที่มาของสาเหตุ (Locus of Causality)
- 2) มิติความคงที่ของสาเหตุ (Stability)
- 3) มิติความสามารถในการควบคุมสาเหตุ (Controllability)

จากการกำหนดโครงสร้างของสาเหตุแบบ 3 มิติ ตามแนวคิดของ Weiner ดังกล่าวจึงสามารถสรุปสาเหตุหลักๆที่ใช้ในการอธิบายความสำเร็จและความล้มเหลว ได้ดังต่อไปนี้ ความสามารถ ความพยายาม ความยากของงาน โชค อารมณ์/ความเจ็บป่วย และการช่วยเหลือหรือการขัดขวางจากบุคคลอื่น ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้นในภาพที่ 9

ภาพที่ 9 :- แสดงคุณลักษณะของสาเหตุหลักที่ใช้อธิบายความสำเร็จและความล้มเหลว

(Bell-Gredler, 1986)

การอนุมานสาเหตุ	คุณลักษณะ					
	คงที่	ไม่คงที่	ปัจจัยภายใน	ปัจจัยภายนอก	ควบคุมได้	ควบคุมไม่ได้
ความสามารถ	✓		✓			✓
ความพยายาม		✓	✓		✓	
ความยาก/ง่ายของงาน	✓			✓		✓
โชค		✓		✓		✓
อารมณ์/ความเจ็บป่วย		✓	✓			✓
การช่วยเหลือจากบุคคลอื่น		✓		✓		✓

จากเรื่องการเรียนรู้สาเหตุดังที่เสนอไปทั้งหมดนี้ เป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งส่วนหนึ่งของ ทฤษฎีการอนุมานสาเหตุของ Weiner ในส่วนของงานวิจัยของผู้วิจัยเรื่องนี้ ได้นำเอาความคิด เรื่องการเรียนรู้สาเหตุ ไปใช้ในการสร้างแบบวัดการอนุมานสาเหตุของการประสบความสำเร็จหรือ ล้มเหลวในอาชีพ สำหรับรายละเอียดในเรื่องอื่นๆของทฤษฎีนี้ หากผู้ศึกษามีความสนใจ ต้องการทราบ สามารถศึกษาได้จากงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องการอนุมานสาเหตุโดยตรง

จากแนวคิดเกี่ยวกับการอนุมานสาเหตุของความสำเร็จและความล้มเหลวของ Weiner ก่อให้เกิดงานวิจัยต่างๆตามมามากมาย โดยลักษณะของการศึกษาและวิจัยส่วนใหญ่จะเป็น การศึกษาเกี่ยวกับลักษณะของการอนุมานสาเหตุของความสำเร็จและความล้มเหลว และยังศึกษา ถึงความสัมพันธ์ระหว่างการอนุมานสาเหตุกับตัวแปรอื่นๆด้วย เช่น เพศ แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ การนับถือตนเอง อัตมโนทัศน์ เป็นต้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความแตกต่างระหว่างเพศ บทบาททางเพศและการอนุมานสาเหตุ

ความสนใจเบื้องต้นของผู้วิจัย เริ่มจากความเชื่อที่ว่าผู้หญิงที่ประสบความสำเร็จในอาชีพ น่าจะมีบทบาททางเพศที่แบบมีลักษณะความเป็นชายสูง และผู้หญิงที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ น่าจะแตกต่างจากผู้หญิงโดยทั่วไป รวมทั้งในเรื่องการอนุมานสาเหตุด้วย โดยปกติแล้ว จากการศึกษเกี่ยวกับตัวแปรเพศและการอนุมานสาเหตุ พบว่า ผู้หญิงมักจะอนุมานสาเหตุของความ สำเร็จไปที่ปัจจัยภายนอก และอนุมานสาเหตุของความล้มเหลวไปที่ปัจจัยภายใน ซึ่ง ตรงกันข้าม กับผู้ชาย แต่สำหรับผู้หญิงที่ประสบความสำเร็จในอาชีพแล้วน่าจะแตกต่างออกไป คือ น่าจะ อนุมานสาเหตุใกล้เคียงกับผู้ชายทุกๆ ไปมากกว่า ดังนั้นในส่วนของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนี้ ผู้วิจัย จึงนำงานวิจัยที่ศึกษาตัวแปรเพศ และการอนุมานสาเหตุมาใส่ไว้ร่วมกับงานวิจัยที่ศึกษา บทบาท ทางเพศกับการอนุมานสาเหตุด้วย ดังงานวิจัยที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้

งานวิจัยจำนวนหนึ่งได้ศึกษาเกี่ยวกับเพศและการอนุมานสาเหตุ และได้ผลการศึกษาที่ คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ เมื่อศึกษากับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นวัยรุ่น และนักศึกษาปริญญาตรี ทั้งผู้ชาย และผู้หญิง พบว่า ผู้ชายมักจะอนุมานสาเหตุของความ สำเร็จไปที่ปัจจัยภายใน ได้แก่ ความสามารถและความพยายาม และอนุมานสาเหตุของความล้มเหลวไปที่ปัจจัยภายนอก ได้แก่ โชค และความยากของงาน ในขณะที่ผู้หญิงมักจะอนุมานสาเหตุของความ สำเร็จไปที่ ปัจจัยภาย นอก เช่น โชคดี หรือ งานง่าย และอนุมานสาเหตุของความล้มเหลวไปที่ปัจจัยภายใน เช่น ความสามารถต่ำ เป็นต้น (Ickes & Layden, 1978 อ้างถึงใน ศรุติ ศรีจันทร์วงศ์, 2535 McMahan, 1973; Nicholls, 1975 อ้างถึงใน Nicholls, 1979; Roberts & Duda, 1984 อ้างถึงใน ศรุติ ศรีจันทร์วงศ์, 2535; Wisniewski & Gaier, 1990 อ้างถึงใน ศรุติ ศรีจันทร์ วงศ์, 2535) นอกจากนี้ยังพบอีกด้วยว่าเพศหญิงและเพศชายในทุกระดับอายุมีแนวโน้มที่จะ อนุมานสาเหตุของความ สำเร็จและความล้มเหลวแตกต่างกัน อีกทั้งยังมีความคาดหวังในความ สำเร็จในอนาคตแตกต่างกันด้วย โดยที่เพศหญิงจะมีความคาดหวังในความสำเร็จต่ำกว่าเพศชาย และมักจะประเมินผลงานของตนเองต่ำกว่าเพศชาย ซึ่งสิ่งนี้จะเกิดขึ้นกับงานที่ต้องใช้สติปัญญา งานศิลปะ และงานที่ใช้ทักษะทางร่างกาย (Frieze, 1981 อ้างถึงใน ศรุติ ศรีจันทร์วงศ์, 2535)

ส่วนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาททางเพศและการอนุมานสาเหตุ ตามประเด็นที่ผู้วิจัย สนใจ พบว่า มีเพียง 3 เรื่อง ได้แก่

Crombie (1983) ศึกษาการอนุมานสาเหตุของความสำเร็จของนักศึกษาหญิงระดับปริญญาตรี จำนวน 62 คน จำแนกบทบาททางเพศด้วยแบบวัดบทบาททางเพศของ Bem ผลการศึกษาพบว่า ผู้ที่มีบทบาททางเพศแบบแอนโดรจีเนียส เมื่อประสบความสำเร็จในระดับสูง จะอนุมานสาเหตุของความสำเร็จไปที่ความสามารถ มากกว่า ผู้ที่มีบทบาททางเพศแบบอื่น

Welch และ Huston (1982) ศึกษานักศึกษาหญิงระดับปริญญาตรีจำนวน 112 คน พบว่า ผู้ที่มีบทบาททางเพศแบบแอนโดรจีเนียสจะอนุมานสาเหตุของความสำเร็จไปที่ความสามารถ และอนุมานสาเหตุของความล้มเหลวไปที่ความยากของงาน ในขณะที่ผู้ที่มีบทบาททางเพศแบบลักษณะความเป็นหญิงสูงจะอนุมานสาเหตุของความสำเร็จและความล้มเหลวไปที่ปัจจัยทั้งสองพอยกัน กล่าวคือ ผู้หญิงที่มีบทบาททางเพศแบบแอนโดรจีเนียสจะมีการนับถือตนเองสูงกว่า ผู้หญิงที่มีบทบาททางเพศแบบลักษณะความเป็นหญิงสูง

Alagna (1982) พบว่า ผู้ที่มีลักษณะบทบาททางเพศแบบลักษณะความเป็นหญิงสูง จะแก้ปัญหาต่างๆ ได้ถูกต้องน้อยกว่า ผู้ที่มีลักษณะบทบาททางเพศแบบลักษณะความเป็นชายสูง และแบบแอนโดรจีเนียส ในสถานการณ์ที่เป็นการแข่งขันกันและระบุว่าความสามารถของตนมาจากความโชคดี

จากงานวิจัยทั้งหมดที่ได้กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาททางเพศ และการอนุมานสาเหตุ มีค่อนข้างน้อย จึงเป็นเหตุผลอีกประการหนึ่งที่ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาในประเด็นนี้ โดยเฉพาะกับผู้หญิงที่ประสบความสำเร็จในอาชีพ ซึ่งผลที่ได้จากการศึกษานี้จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาที่เกี่ยวข้องต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาททางเพศของผู้หญิงทำงาน
2. เพื่อศึกษาการอนุมานสาเหตุของความสำเร็จในอาชีพของผู้หญิงทำงานที่มีบทบาททางเพศแตกต่างกัน
3. เพื่อศึกษาถึงตัวทำนายการประสบความสำเร็จในอาชีพของผู้หญิงทำงาน

สมมติฐานที่ใช้ในการวิจัย

1. ผู้หญิงที่มีบทบาททางเพศแบบมีลักษณะความเป็นชายสูงเพียงลักษณะเดียว (Masculine) และผู้หญิงที่มีบทบาททางเพศแบบมีลักษณะความเป็นชายและความเป็นหญิงสูงทั้งคู่ (Androgynous) ประสบความสำเร็จในอาชีพมากกว่า ผู้หญิงที่มีบทบาททางเพศแบบมีลักษณะความเป็นหญิงสูงเพียงลักษณะเดียว (Feminine) และผู้หญิงที่มีบทบาททางเพศแบบไม่ชัดเจน (Undifferentiated)
2. ผู้หญิงที่มีบทบาททางเพศแบบมีลักษณะความเป็นชายสูงเพียงลักษณะเดียว (Masculine) และผู้หญิงที่มีบทบาททางเพศแบบมีลักษณะความเป็นชายและความเป็นหญิงสูงทั้งคู่ (Androgynous) มีการอนุมานสาเหตุความสำเร็จในอาชีพไปที่ปัจจัยภายในมากกว่า ผู้หญิงที่มีบทบาททางเพศแบบมีลักษณะความเป็นหญิงสูงเพียงลักษณะเดียว (Feminine) และผู้หญิงที่มีบทบาททางเพศแบบไม่ชัดเจน (Undifferentiated)
3. อายุ ลักษณะความเป็นชาย สถานภาพการแต่งงาน จำนวนบุตร ผลการเรียนของระดับการศึกษาสูงสุด ความคาดหวังของพ่อแม่ในเรื่องการศึกษา และระดับการศึกษาของพ่อแม่ สามารถทำนายความสำเร็จในอาชีพของผู้หญิงทำงานได้

ขอบเขตของการวิจัย

1. กลุ่มประชากรที่ใช้ในการวิจัย เป็นผู้หญิงที่ทำงานอยู่ตามบริษัทเอกชนต่างๆในเขตกรุงเทพมหานคร

2. ตัวแปรที่ต้องการศึกษา

ตัวแปรที่ต้องการศึกษาตามสมมติฐานที่ 1 ได้แก่

ตัวแปรอิสระ (independent variable) คือ บทบาททางเพศ

ตัวแปรตาม (dependent variable) คือ การประสบความสำเร็จในอาชีพ

ตัวแปรที่ต้องการศึกษาตามสมมติฐานที่ 2 ได้แก่

ตัวแปรอิสระ (independent variable) คือ บทบาททางเพศ

ตัวแปรตาม (dependent variable) คือ การอนุมานสาเหตุของความสำเร็จในอาชีพไปที่ปัจจัยภายใน

ตัวแปรที่ต้องการศึกษาตามสมมติฐานที่ 3 ได้แก่

ตัวแปรทำนาย (Predictable variables) คือ อายุ คะแนนลักษณะความเป็นชาย สถานภาพการแต่งงาน จำนวนบุตร ผลการเรียนรู้ของระดับการศึกษาสูงสุด ความคาดหวังของพ่อแม่ในเรื่องการศึกษา และระดับการศึกษาของพ่อแม่

ตัวแปรเกณฑ์ (Criterion variable) คือ การประสบความสำเร็จในอาชีพของผู้หญิงทำงาน

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

บทบาททางเพศ หมายถึง คะแนนที่ได้จากแบบวัดบทบาททางเพศที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นและจัดประเภทของบทบาททางเพศเป็น 4 กลุ่ม โดยใช้วิธีแบ่งคะแนนแบบกลุ่มสูง-กลุ่มต่ำ ดังนี้

1. บทบาททางเพศลักษณะความเป็นชาย (Masculine) เป็นกลุ่มที่มีลักษณะความเป็นชายสูงลักษณะเดียว หมายถึง ผู้ที่มีคะแนนลักษณะความเป็นชายอยู่ในกลุ่มสูงและคะแนนลักษณะความเป็นหญิงอยู่ในกลุ่มต่ำ
2. บทบาททางเพศลักษณะความเป็นหญิง (Feminine) เป็นกลุ่มที่มีลักษณะความเป็นหญิงสูงลักษณะเดียว หมายถึง ผู้ที่มีคะแนนลักษณะความเป็นชายอยู่ในกลุ่มต่ำและคะแนนลักษณะความเป็นหญิงอยู่ในกลุ่มสูง
3. บทบาททางเพศลักษณะแอนโดรจีเนียส (Androgynous) เป็นกลุ่มที่มีลักษณะความเป็นชายและความเป็นหญิงสูงทั้งคู่ หมายถึง ผู้ที่มีคะแนนลักษณะความเป็นชายและความเป็นหญิงอยู่ในกลุ่มสูงทั้งคู่
4. บทบาททางเพศลักษณะที่ไม่ชัดเจน (Undifferentiated) เป็นกลุ่มที่มีลักษณะความเป็นชายและความเป็นหญิงต่ำทั้งคู่ หมายถึง ผู้ที่มีคะแนนลักษณะความเป็นชายและคะแนนลักษณะความเป็นหญิงอยู่ในกลุ่มต่ำทั้งคู่

การประสบความสำเร็จในอาชีพ หมายถึง คะแนนเฉลี่ยที่ได้จากการให้ผู้เชี่ยวชาญ ประเมินคุณสมบัติของกลุ่มตัวอย่างตามตัวบ่งชี้ความสำเร็จในอาชีพ 3 ปัจจัย ได้แก่ ตำแหน่ง เงิน เดือนหรือรายได้ต่อเดือน และระดับการศึกษา

การอนุมานสาเหตุของความสำเร็จ หมายถึง คะแนนรวมที่ได้จากการตอบแบบวัด การอนุมานสาเหตุโดยที่คะแนนรวมของข้อที่ 2, 4 และ 5 ในแบบวัด จะเป็นคะแนนของการ อนุมานสาเหตุของความสำเร็จในอาชีพไปที่ปัจจัยภายใน ส่วนคะแนนรวมของข้อที่ 1, 3 และ 6 ในแบบวัด จะเป็นคะแนนของการอนุมานสาเหตุของความสำเร็จในอาชีพไปที่ปัจจัยภายนอก